

Titel: Sygdommen til Døden

Citation: "Sygdommen til Døden", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K11*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Anne Mette Hansen; Johnny Kondrup, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2006 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-sd-txr-shoot-id11b05a76-bc17-485d-9695-92e657b1843a.pdf> (tilgået 23. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K11

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

Tekstredøgørelse

1. Bibliografisk beskrivelse
2. Manuskriptbeskrivelse
3. Tilblivelseshistorie
4. Udgivelsesmåde

1. Bibliografisk beskrivelse

Sygdommen til Døden. En christelig psykologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse. Af Anti-Climacus. Udgivet af S. Kierkegaard blev indleveret til sætning og trykning i Bianco Lunos Bogtrykkeri den 29. juni 1849.* Den var færdigtrykt den 27. juli* og blev annonceret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 176, den 30. juli 1849. Bogen kostede 1 rd. og udkom på C.A. Reitzels forlag.

Tre eksemplarer af *Sygdommen til Døden* (forkortet *SD*) er blevet kollationeret; de benyttede eksemplarer er:

A Søren Kierkegaard Forskningscenterets arbejds eksemplar, indbundet i karton og ubeskåret.*

B Det Kgl. Biblioteks eksemplar, indbundet og beskåret, katalogsignatur M 48354 8°, ex. 1.

C Det Kgl. Biblioteks eksemplar, indbundet og beskåret, katalogsignatur 6^l 245 - 8°, ex. 2.

Ved den interne kollation af de tre eksemplarer blev der ikke konstateret afvigelser. Eksemplar B danner grundlag for den følgende beskrivelse.*

Kollationeringsformel

8°. π⁴ (titelblad, forord, indhold, smudstitel), 1-8°, 9⁴. \$2 signeret. 72 blade. Paginering [1], 2-4, [5-7], 8-73, [74-77], 78-136.*

Formatet er oktav. Bogen har et omfang på 144 sider, svarende til 9 trykark. Den indledes med 4 præliminærblade (titelblad, forord, indholdsfortegnelse og smudstitel), fulgt af 68 blade fordelt på 8½ ark og pagineret 1-136, idet s. 1, s. 5-7 og 74-77 er uden paginering. Smudstitelbladets bagside og s. [6], [74] og [76] er blanke.

Ark 1-9 har prima- og sekundesignatur. Primasignaturen (arknummeret) angives med arabertal, sekundesignatur med arabertal fulgt af asterisk. Desuden er titlen »Sygdommen til Døden« angivet til venstre under kolumnen på arkenes første side.

Beskrivelse af eksemplar B

Den beskårne bogbloks blade måler ca. 123 × 195 mm.* Bogblokkens tykkelse er ca. 8 mm.

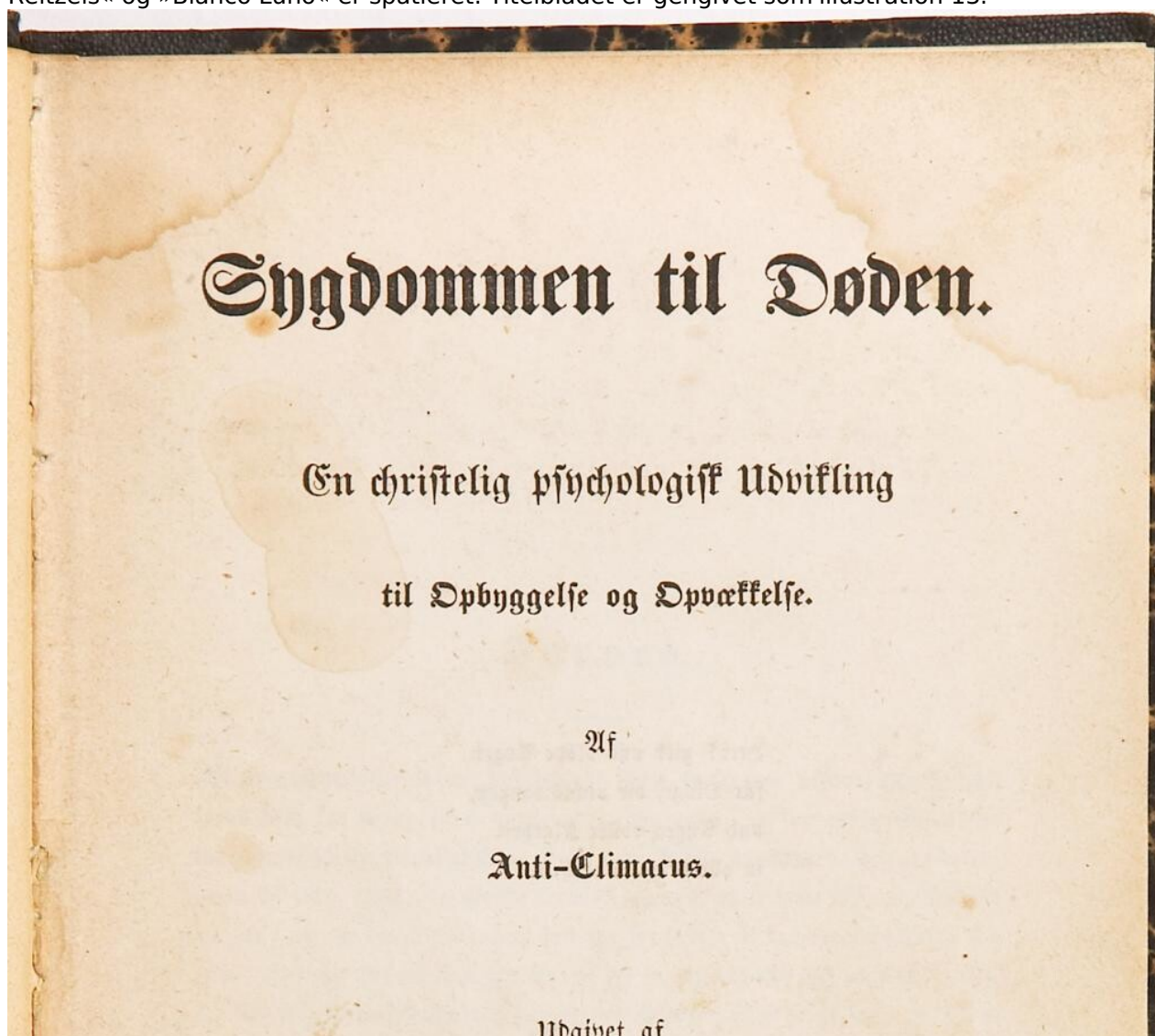
Papir

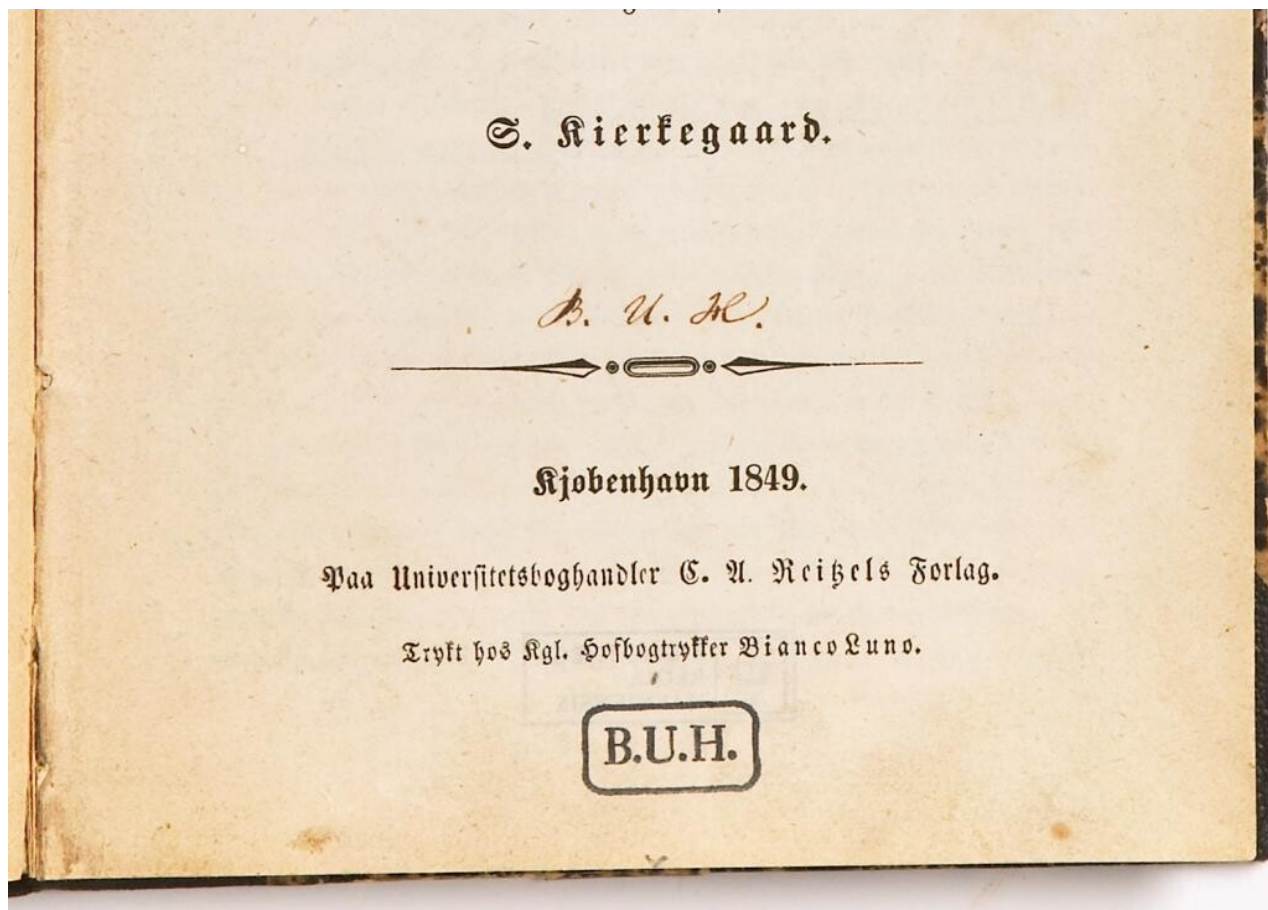
Der er benyttet almindeligt trykpapir af en ret træholdig kvalitet. Det fremtræder gulnet og brunpletet.

Typografi

Det fremherskende skriftsnit er ca. 10 punkt fraktur, enkelte steder er benyttet tekstur (gotisk) og schwabacher. Til latinsk tekst er brugt antikva, og fremhævet tekst er sat med spatieret eller halvfed skrift.

Titelbladet er ved hjælp af en skillestreg delt op i to felter. Det første felt rummer titel, undertitel (i to linjer), forfatternavn og udgivernavn. I det andet felt, på sidens fod, er anført udgivelsessted og -år, forlag og trykkeri. Titlen er sat med halvfed fraktur og med bogens største punktstørrelse, ca. 24 punkt. Undertitlen, der er fordelt på to linjer, er sat med to forskellige skriftstørrelser: »En christelig psychologisk Udvikling« i ordinær, ca. 14 punkt, og »til Opbyggelse og Opvækkelse.« i halvfed, ca. 1 grad større end brødteksten. Præpositionen »Af«, der forbinder titel og forfatternavn, er i samme punktstørrelse som brødteksten ligesom »Udgivet af«, der forbinder forfatter- og udgivernavn. Forfatternavnet er sat med halvfed tekstur, ca. 1 grad større end brødteksten, mens udgivernavnet er sat i halvfed fraktur og spatieret, ca. 1 grad større end brødteksten. Under prydbjælken er »Kjøbenhavn 1849« sat med halvfed, ca. 1 grad større end brødteksten, forlægger er i samme størrelse som brødteksten, mens bogtrykker er sat med 1 grad mindre; navnene »C. A. Reitzels« og »Bianco Luno« er spatieret. Titelbladet er gengivet som illustration 13.

13. Titelblad til SD. Naturlig størrelse

På titelbladets versoside står mottoet, der udgøres af en salmestrofe på fire verslinjer, sat med ca. 1 grad mindre skrift end brødteksten.

Forordets overskrift »Forord.« er spatieret og ca. 2 grader større end brødteksten. En tynd, vandret skillestreg adskiller overskrift og tekstkolonne, sat på samme format som brødteksten, men med 1 grad mindre skrift. Dateringen »I 1848«, der er anbragt til venstre under tekstkolonnen, er i samme grad som brødteksten. En tynd finalestreg afslutter teksten.

Indholdsfortegnelse overskrift »Indhold.« er sat med spatieret tekstur, ca. 4 grader større end brødteksten. Indholdet er adskilt fra overskriften af en tynd vandret skillestreg foroven på s. [V], og en tynd vandret finalestreg afslutter teksten foruden på s. [VI].

Indholdsfortegnelsen indledes med »Indgang.« i fraktur, ca. 2 grader større end brødteksten. Herefter er inddelingen styret af »1ste Afsnit.« og »2det Afsnit.« i fed fraktur, ca. 3 grader større end brødteksten.

Beskrivelse af indholdsfortegnelse »1ste Afsnit«:

»1ste Afsnit.« følges af »Sygdommen til Døden er Fortvivlelse.« i samme størrelse og typografi som »Indgang.« og underopdelt i tre afsnit, »A.«, »B.« og »C.«, alle sat i antikva.

»A.« følges af »At Fortvivlelse er Sygdommen til Døden.« sat ca. 1 grad større end brødteksten, hvorefter følger endnu en underopdeling i »A.«, »B.« og »C.« sat i antikva med samme punktstørrelse som brødteksten, og hver forsynet med en tekst i samme størrelse sat i fraktur.

»B.« følges af »Denne Sygdoms (Fortvivlelsens) Almindelighed« sat ca. 1 grad større end brødteksten.

»C.« følges af »Denne Sygdoms (Fortvivlelsens) Skikkelser« sat med samme typografi og størrelse, men tillige underopdelt i »A.« og »B.« sat med samme størrelse som brødteksten og fulgt af tekst i samme størrelse.

Denne underopdeling er for »A.«'s vedkommende atter delt i »a)« og »b)« sat med antikva, ca. 1 grad mindre end brødteksten, og hver forsynet med en tekst i samme størrelse sat i schwabacher. »a)« og »b)« er begge underopdelt i »α)« og »β)«, ca. 2 grader mindre end brødteksten, og hver forsynet med en tekst i samme størrelse sat i spatieret fraktur.

»B.« er underopdelt i »a)« og »b)« sat i antikva, ca. 1 grad mindre end brødteksten, og hver forsynet med

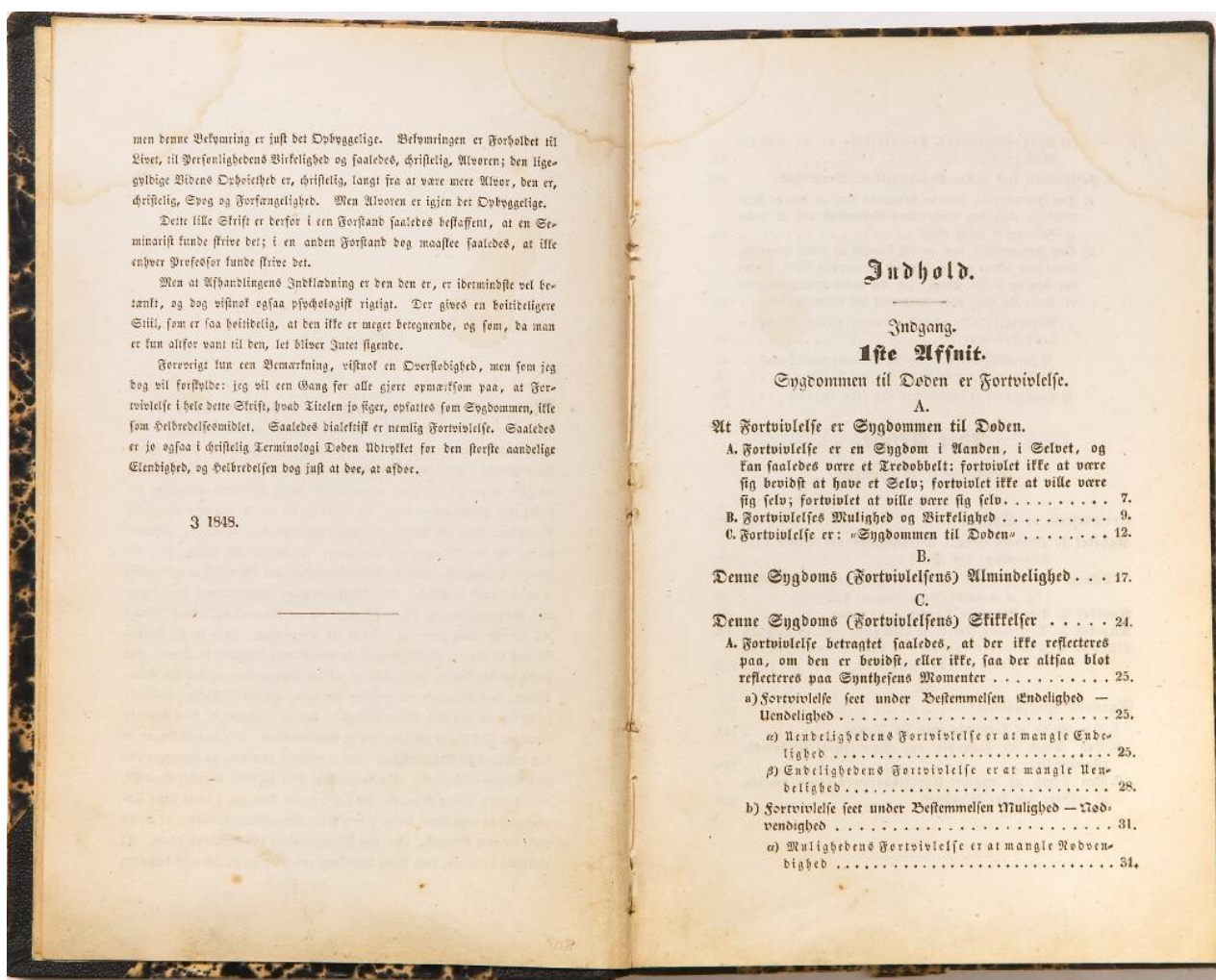
en tekst i samme størrelse sat i schwabacher. »b)« er atter underopdelt i »α)« og »β)«, ca. 2 grader mindre end brødteksten, og hver forsynet med en tekst i samme størrelse sat i spatieret fraktur. »α)« er atter underopdelt i »1)« og »2)«, ca. 2 grader mindre end brødteksten, og hver forsynet med en tekst i samme størrelse sat i ordinær fraktur.

Beskrivelse af indholdsfortegnelse »2det Afsnit«:

»2det Afsnit.« følges af »Fortvivelse er Synden.« i samme størrelse og typografi som »Indgang.« og underopdelt i to afsnit, »A.« og »B.«, begge sat med antikva, ca. 1 grad større end brødteksten.

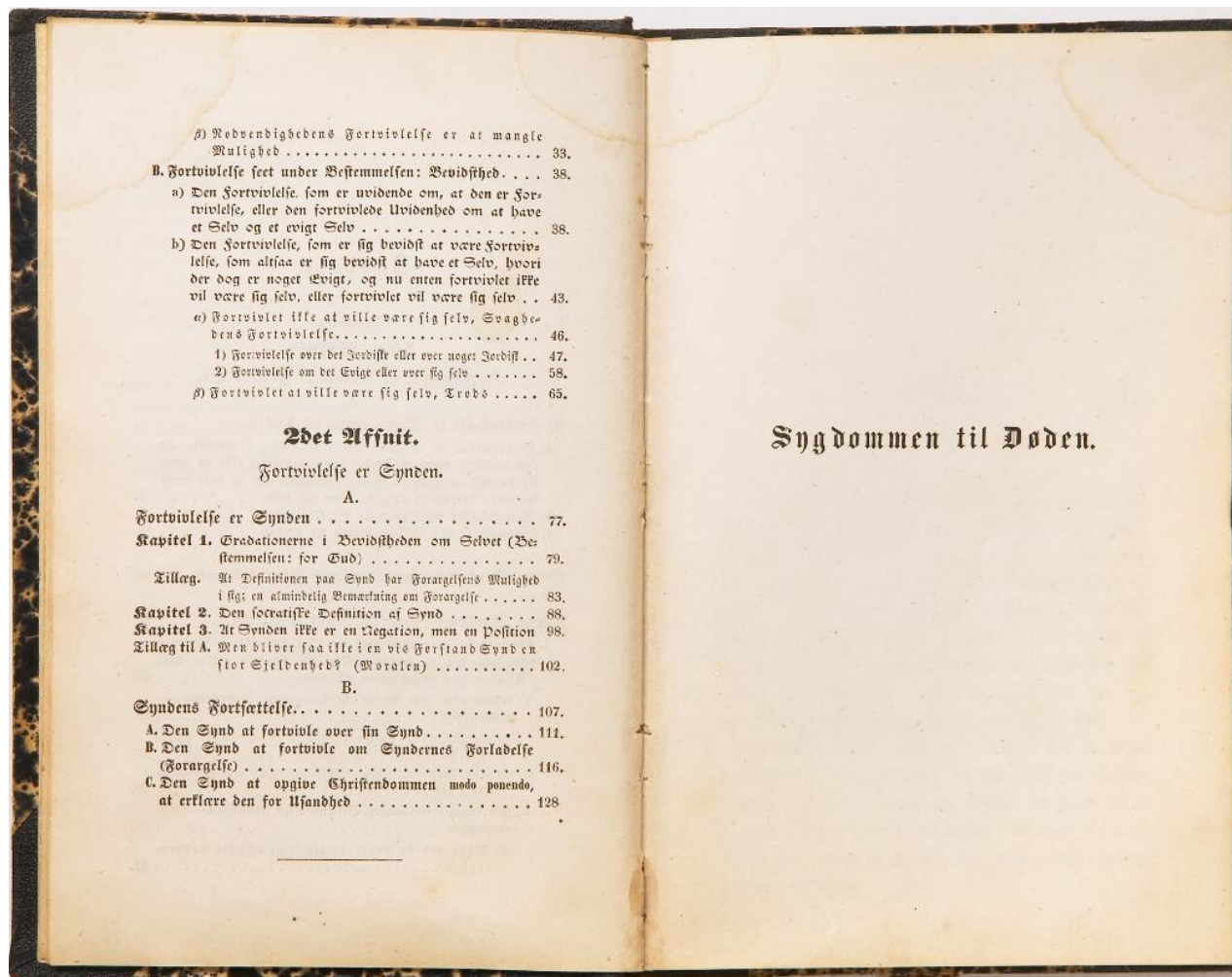
»A.« følges af »Fortvivelse er Synden« sat ca. 1 grad større end brødteksten, hvorpå følger »Kapitel 1.«, »Kapitel 2.« og »Kapitel 3.« sat i fed fraktur med samme punktstørrelse som brødteksten og forsynet med tekst i schwabacher. Mellem »Kapitel 1.« og »Kapitel 2.« samt efter »Kapitel 3.« findes hhv. et »Tillæg.« og et »Tillæg til A.« begge sat i fraktur med samme punktstørrelse som brødteksten (»A« er dog i antikva) og forsynet med en tekst i hhv. ordinær og spatieret fraktur, ca. 2 grader mindre end brødteksten.

»B.« følges af »Syndens Fortsættelse« sat ca. 1 grad større end brødteksten, hvorpå følger afsnittene »A.«, »B.« og »C.« i halvfed antikva med samme punktstørrelse som brødteksten og hver forsynet med en tekst i samme størrelse sat i halvfed fraktur; i overskriften til afsnit C er ordene »modo ponendo« sat med halvfed antikva. Indholdsfortegnelsen er gengivet som illustration 14

14. Slutningen af forordet og begyndelsen af indholdsfortegnelsen til SD

og 15.

15. Slutningen af indholdsfortegnelsen og smudstitelbladet til SD

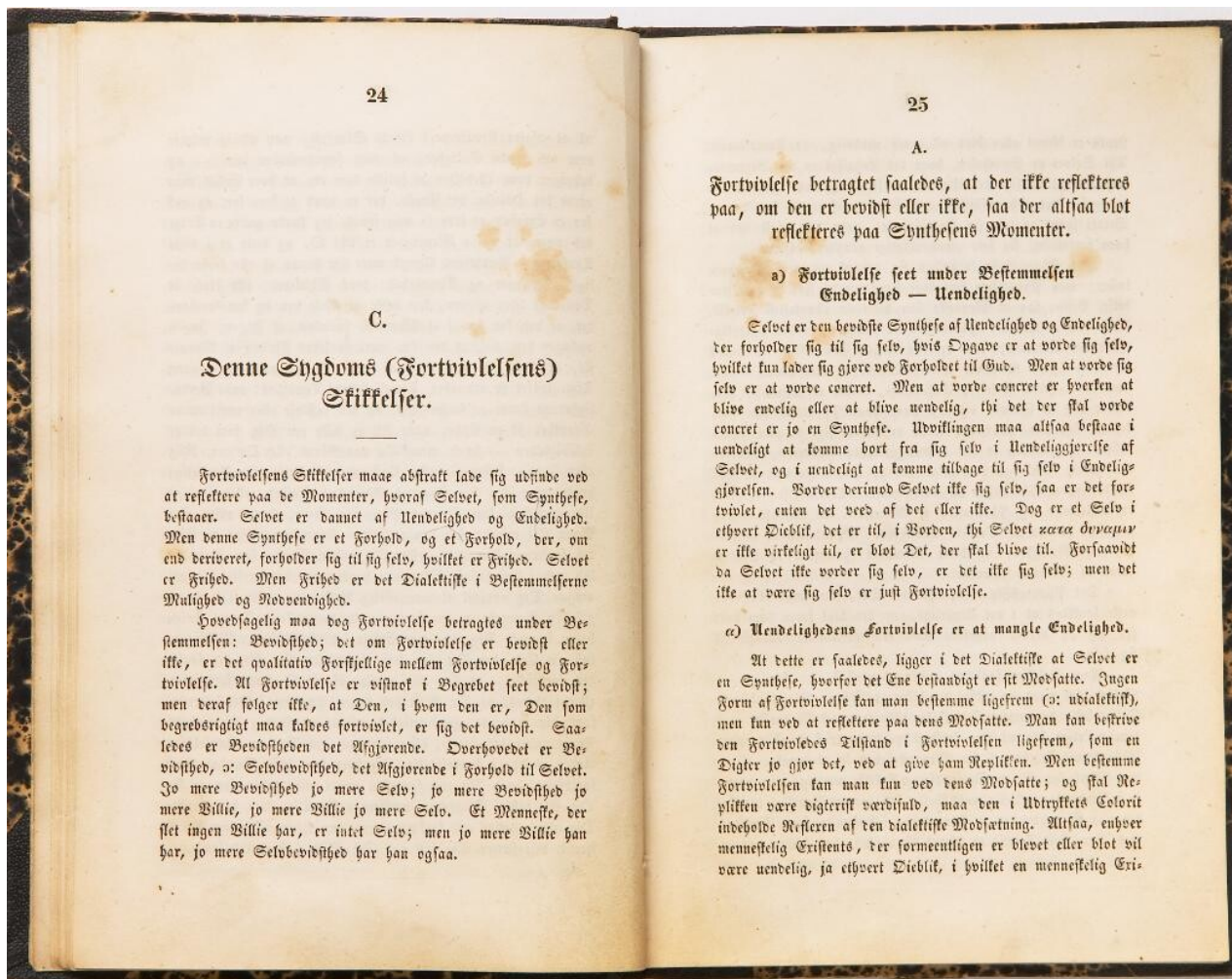
Smudstitelbladets tekst »Sygdommen til Døden.« er sat med ca. 14 punkt spatieret tekstur.

Overskriften »Indgang.« er sat med ca. 14 punkt halvfed fraktur. En tynd vandret skillestreg adskiller overskrift og tekstkolumne. Teksten indledes med en uncial i fed og er sat i fraktur med samme punktstørrelse som brødteksten, men med større skydning. En tynd finalestreg afslutter teksten.

Bogens to hovedafsnit er trykt på separate deltitelblade. »Første Afsnit.« og »Andet Afsnit.« er sat med tekstur, ca. 16 punkt, mens titlerne på de to afsnit, hhv. »Sygdommen til Døden er Fortvivlelse.« og »Fortvivlelse er Synden.«, er sat med halvfed fraktur, ca. 14 punkt. En tynd skillestreg adskiller afsnit og titel.

Hvert af de tre afsnit A, B og C i »Første Afsnit« begynder på en ny tekstsider med ekstra nedrykning. »A.«, »B.« og »C.« er sat med antikva, og nedenunder de respektive overskrifter med ca. 14 punkt fraktur. I hvert af de tre afsnit adskilles overskrift og tekstkolumne af en tynd vandret skillestreg, og en lidt længere finalestreg afslutter afsnittene; finalestregen, der afslutter afsnit A, er fed.

Underafsnittene A.A, A.B og A.C samt C.A og C.B i første hovedafsnit består af et litra i halvfed antikva (»A.«, »B.«, »C.« osv.) fulgt af de respektive deloverskrifter sat med halvfed fraktur, ca. 2 grader større end brødteksten. Afsnittene C.A og C.B er endvidere underopdelt i hhv. C.A.a, C.A.a.α, C.A.a.β, C.A.b, C.A.b.α og C.A.b.β samt C.B.a, C.B.b., C.B.b.α og C.B.b.β (se som eksempel illustration 16

16. Førstetrykket s. 24-25, begyndelsen af afsnit C i »Første Afsnit«

) . Deloverskrifterne C.A.a og C.A.b består af et litra i halvfed antikva fulgt af en parentes, hhv. »a)« og »b)«, og med begyndelse på samme tekstlinje overskriften i halvfed fraktur, ca. 1 grad større end brødteksten. Deloverskrifterne C.B.a og C.B.b består af et litra i antikva fulgt af et punktum (hhv. »a.« og »b.«) og med begyndelse på samme tekstlinje overskriften i halvfed fraktur, ca. 1 grad større end brødteksten. Deloverskrifterne C.A.a.α, C.A.a.β, C.A.b.α, C.A.b.β, C.B.b.α og C.B.b.β består af et græsk bogstav fulgt af en parentes og med begyndelse på den samme tekstlinje overskriften i tekstur og i samme punktstørrelse som brødteksten. Endvidere består overskriften til C.B.b.α.1 og 2 af tallet fulgt af en parentes og på samme linje overskriften i tekstur, ca. 1 grad mindre end brødteksten. Alle overskrifter er centreret.

Hvert af de to afsnit A og B i »Andet Afsnit« begynder på en ny tekstside med ekstra nedrykning. Overskrifterne til de to afsnit er sat på samme måde som overskrifterne til de tre afsnit A, B og C i »Første Afsnit«, og hvert afsnits tekst er ligeledes indrammet af en tynd vandret skillestreg foroven og en lidt længere finalestreg forneden.

Afsnit A indeholder kapitlerne 1, 2 og 3. I overskrifterne står på den første linje kapitel og kapitelnummer sat med bogstaver, »Første Kapitel« osv. (i indholdsfortegnelsen er ordenstillene anført med tal) sat med halvfed fraktur, ca. 14 punkt, fulgt af tekst, der er sat med fraktur, ca. 2 grader større end brødteksten. Til kapitel 1 findes desuden et tillæg, hvis overskrift »Tillæg.« er sat med halvfed fraktur, ca. 2 grader større end brødteksten, med en tilhørende tekst, ca. 1 grad større end brødteksten. Afsnit A afsluttes med et tillæg, hvis overskrift »Tillæg til A.« på samme måde er sat med halvfed fraktur, ca. 2 grader større end brødteksten, med en tilhørende tekst, ca. 1 grad større end brødteksten.

Afsnit B indeholder underafsnittene B.A, B.B og B.C, som indledes med et litra i antikva (»A.«, »B.«, »C.«) fulgt af de respektive deloverskrifter i halvfed fraktur, ca. 2 grader større end brødteksten; i overskriften til afsnit B.C er ordene »modo ponendo« dog sat med antikva. Alle overskrifter er centreret.

En normalside har 35 linjer. Tekstkolumnen måler 88 × 149 mm. Brødteksten er sat i ca. 10 punkt. Fodnoter er sat med ca. 1 grad mindre skrift end brødteksten. Der er dobbelt ordmelletrum efter et punktum.

Der er flere eksempler på sætter- og trykfejl i førstetrykket. Præpositionen »hvor« er ved bogstavudfald blevet reduceret til »hvør« i slutningen af en linje (SKS 11, 132,5).^{*} Lignende typeudfald ses i slutningen af to på hinanden følgende linjer i førstetrykket s. 16, hvor et komma efter ordet »Selv« og en delestreg ved orddivisionen af »Menne sket« er faldet ud (137,3-4). Også et andet sted er ordet »Menne sket« delt ved linjeskift uden delestreg, her dog uden at typeudfaldet har efterladt et synligt mellemrum (140,21). I førstetrykket s. 36,33 er l i »væsentligen« faldet ud ved orddivision (156,9); på s. 37,35 er t i »Alt« faldet ud og har efterladt et mellemrum, og i den følgende linje er det afsluttende punktum efter »Spidsborgerligheden« faldet ud (157,8-9). I fodnoten på s. 47,27 i førstetrykket er n i »en« faldet ud, mens det tilbageværende e er forskubbet og let hævet over linjen (166,19). Et eksempel på en anden art sætterfejl er ordet »heri«, hvor et mellemrum har sneget sig ind mellem h og e (169,21). Sætteren fejllæser desuden stedvis sit forlæg, fx »aandligt« for »aandløst« (174,3), og udtrykkene »det andet Øieblik« (163,10) og »engang« (232,3) er hhv. en fejllæsning af renskriftens »et andet Øieblik« og »een Gang«.

Et omvendt bogstav har sneget sig ind i ordet »Orden«, hvor n'et er vendt på hovedet (179,3). En lignende fejl ses i ordet »Gud«, der er skrevet »Gnd« (192,6), mens det omvendte ses i ordet »endnu«, hvor det afsluttende u er vendt om (233,32). I overskriften til første afsnits underafsnit C.B.b.β er typerne f og langt s forvekslet i ordet »sig«, som fejlagtigt er skrevet »fig« (181,7). En haplografi forårsaget af sætteren ses i ordet »meneskelige« (193,15), mens sætteren har forvekslet r og n i udtrykket »giver er« for »giver en« (230,10). Et eksempel på et helt ord, der er blevet udeladt af sætteren, er præpositionen »mod« (187,15).

Der er desuden eksempler på bogstaver, interpunktions- og skilletegn, der på grund af læderede typer står utydeligt i trykket, fx i første linje i forordet, hvor i'et i »besynderlig« kun akkurat anes (117,2). Det andet e i ordet »Menneske« i førstetrykket s. 19,03 (139,30) er utydeligt og kan forveksles med et c, mens e i ordet »hvilken« (196,31) og i ordet »sikker« (199,4) er stærkt læderet og næsten helt usynligt. I ordet »uendeliggjort« i førstetrykket s. 27,01 er prikken over j'et forsvundet (147,24). På s. 57,04 i førstetrykket er en tankestreg læderet på midten, så den fremstår som delt i to (173,36). Endvidere er et semikolon læderet efter ordet »Selvmodsigelse« (186,16), mens et læderet komma ses efter ordet »Fortrin« (232,32) og efter ordet »Prædikener« (240,24).

2. Manuskriptbeskrivelse

Til SD findes følgende manuskripter, som alle befinder sig i Kierkegaard Arkivet (KA) på Det Kgl. Bibliotek. Rækkefølgen afspejler kun tilnærmelsesvis tilblivelseskronologien, som vil blive udredt i afsnit 3.

- SD 1 Kladder til SD, fordelt på seks hæfter og et antal løse blade og lapper.
- 1.1 Hæfte 1. Kladder til titelblad, »Forord«, »Bøn«, »Indgang« samt afsnit A, B og begyndelsen af C.A.a.α i »Første Afsnit« (SKS 11, 115-146,17 til »Ingen Form af Fortvivlelse«).
- Hæfte på 12 ark, i alt 24 blade i 4°.^{*} Omslag af groft, blågråt papir. Omslaget bærer påskriften: »Sygdommen til Døden / N° 1« skrevet med blyant.
- Ingen paginering. Bl. [2v] er ubeskrevet. Teksten er fortløbende fra hæfte 1 til hæfte 2 (ms. 1.2).
- Papir: hvidligt koncept, groft. Mål: 200 × 238 mm.^{*} Naturfarvet hæftetråd.
- Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser.
- Bl. [1r] udgør kladden til titelbladet: »Sygdommen til Døden. / En christelig ~~opbyggelig~~ psykologisk Udvikling. / i ~~Talers Form~~ / af / S. Kierkegaard.« (»opbyggelig« er tilføjet og ændret til »psykologisk«). Derudover indeholder ms. følgende overskrifter: på bl. [1v]: »Forord.«; på bl. [2r]: »Bøn.«; på bl. [3r]: »Indgang.«; på bl. [5v]: »A / Denne Sygdom til Døden er **For-/tvivlelse.**« fulgt af »a) Fortvivlelses Mulighed.«; på bl. [10r] »b.) Fortvivlelse er som Svimmel ell. / Svimmelhed, dog væsentlig (qualitativ) forskjellig.«; på bl. 13v: »c) Fortvivlelse er Sygdommen til / Døden.«; på bl. [18r]: »B. / Denne Sygdoms Almindelighed.«; på bl. [23v]: »C. / **Fortvivlelsens Skikkelser.**« (tredobbelt understreget) og på bl. [24v]: »A. / **Fortvivlelse betragtet saaledes, at der ikke / reflekteres paa, om den er bevidst eller ikke.**«, »a. /

Fortvivelse seet under Bestem-/melsen: Endelighed - Uendelighed.« og »α) Uendelighedens Fortviv-/else er at mangle Endelighed.«

På bl. [2r] i marginen ud for »Bøn« findes bemærkningen: »Bruges maaskee / ikke« skrevet med blyant. På bl. [21r] er fem linjer omgivet af en blyantparentes. Ændringer af afsnitnumre er foretaget med blyant på bl. [20r], [20v], [21v] og [22r].

Indvisningstegn (dobbeltkors) skrevet med blyant findes på bl. [17v], [19r] og [23r]; indvisningerne gælder mss. 1.1.1-1.1.3.

Mange korrektioner, herunder mange tilføjelser og sletninger i marginen. En del større sletninger: på bl. [6r] 7 linjer, på bl. [9v] og på bl. [10r] 4 linjer. Blyantsletninger ses på bl. [19r] (13 linjer i hovedspalten, 5 i marginen), på bl. [19v] (3 linjer) og på bl. [21v] (18 linjer i marginen).

Hertil er vedlagt følgende:

Kladde til slutningen af afsnit A.C i »Første Afsnit« (SKS

1.1.1 11, 136,30-137,4).

En løs lap i 4°; højre kant uregelmæssigt afrevet.

Ingen paginering. Beskrevet på rectosiden.

Papir: hvidligt koncept, groft. Mål: ? × 243 mm.

Lappen er øverst forsynet med et indvisningstegn (dobbeltkors) skrevet med blyant; indvisningen gælder bl. [17v] i ms. 1.1. Øverst findes henvisningen »Til / 1ste Afsnit A C. / Slutning«.

Lappen har været foldet som indstiksmærke og har været indlagt i hæfte 1 ved bl. [17v].*

Få korrektioner.

(Pap. VIII 2 B 147)

1.1.1

1.1.2 Kladde til en passage i afsnit B i »Første Afsnit« (SKS 11, 139,10-21 til »antager man, at et Menneske«).

1 løs lap i 4°; den nederste kant uregelmæssigt afrevet.

Ingen paginering. Beskrevet på rectosiden.

Papir: hvidligt koncept, glat. Mål: 170 × ? mm.

Lappen er øverst forsynet med et indvisningstegn (dobbeltkors) skrevet med blyant; indvisningen gælder bl. [19r] i ms. 1.1, hvor lappens tekst erstatter en blyantsletning.

Lappen har været foldet som indstiksmærke og har været indlagt i hæfte 1 ved bl. [19r].

Få korrektioner.

1.1.2

1.1.3 Kladde til slutningen af afsnit B i »Første Afsnit« (SKS 11, 143,18-144,4 fra »O, og naar saa«).

1 løst blad i 4°; uregelmæssigt afrevet i nederste venstre hjørne.

Ingen paginering. Beskrevet på rectosiden.

Papir: hvidligt koncept, groft. Mål: ? × 243 mm.

Bladet er øverst forsynet med et indvisningstegn (dobbeltkors) skrevet med blyant; indvisningen gælder bl. [23r] i ms. 1.1. Øverst findes henvisningen: »Ad 1ste Afsnit B Slutning.«

Bladet har været foldet som indstiksmærke og har været indlagt i hæfte 1 ved bl. [23r].

En del korrektioner.

(Pap. VIII 2 B 149)

1.1.3

1.1 (Pap. VIII 2 B 140-150,3)

1.2 Hæfte 2. Kladde til afsnittene C.A.a.α til begyndelsen af C.B.b (SKS 11, 146,18-164,2 fra »kan man bestemme«) samt begyndelsen af

første kladde til afsnit C.B.b.α (SKS 11, 164,3-167,10 til »dette Tab« (formuleringen afviger)) i »Første Afsnit«.

Hæfte på 12 ark, i alt 24 blade i 4° med omslag af groft, blågråt papir. Omslaget bærer påskriften »Sygdommen til Døden / N° 2« skrevet med blyant.

Ingen paginering. Teksten er fortløbende fra hæfte 1 (ms. 1.1). Papir: hvidligt koncept, groft. Mål: 200 × 238 mm. Naturfarvet hæftetråd.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser.

Ms. indeholder følgende overskrifter: på bl. [4r]: »β)

Endelighedens Fortviv-else er at mangle Uendelighed.«; på bl.

[7v]: »b. / Fortvivelse seet under Be-/stemmelsen Mulighed – Nød-/vendighed.«; på bl. [8r]: »α) Mulighedens F. er at / mangle Nødvendighed.«; på bl. [11v]: »β) Nødvendighedens F. er / at mangle Mulighed.«; på bl. [16v]: »B. / **Fortvivelse seet under**

Bestemmelsen / Bevidsthed.«; på bl. [17r]: »a. / Den ~~Bevidsthed~~ Fortvivelse, som er uvidende om, at / den er Fortvivelse, eller den fortvivlede Uvidenhed om at have et Selv, og et / evigt Selv.« (»eller (...) evigt Selv.« er tilføjet); på bl. [20v]: »b. / Den Fortvivelse, som er sig bevidst at / være F. [tilføjet i marginen:] som altsaa er sig bevidst at have et Selv, / hvori der dog er noget Evigt, og nu f. ikke / vil være sig selv, ell. f. vil være / sig selv.«; på bl. [23r]: »α) Fortvivlet ikke at ville være / sig selv. Svaghedens F.« og på bl. [24r]: »1) Fortvivelse over det Jordiske, ell. / over noget Jordisk.«

Mange korrektioner, herunder mange tilføjelser i marginen. På bl. [21r] er »(under D)« slettet med blyant. Hele bl. [22v] er slettet med blyant; denne side rummer overskriften »C. / **Fortvivelsens Skikkelser.**« og begyndelsen af en omskrivning af dette afsnit samt deloverskriften: »α) Fortvivelse over det Jordiske eller over noget Jordisk.« På bl. [23r] står en slettet overskrift: »1) F. over det Jordiske eller over / noget Jordisk.«
(Pap. VIII 2 B 150,4-20 + VIII 2 B 151-153,5)

1.2

Hæfte 3.[1]. Fortsættelse af første kladde til afsnit C.B.b.α.1 i »Første Afsnit« (SKS 11, 167,11-175,14 indtil overskriften til C.B.b.α.2).

1.3

Hæfte på 10 ark, i alt 20 blade i 4° med omslag af groft, blågråt papir. Omslaget bærer påskriften: »Sygdommen til Døden / N° 3.« skrevet med blyant.

Ingen paginering. Bl. [7v]-[10v] er ubeskrevet. Teksten er fortløbende fra hæfte 2 (ms. 1.2).

Papir: hvidligt koncept, groft. Mål: 199 × 244 mm. Naturfarvet hæftetråd.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser.

På bl. [1v] er sat blyantparenteser om en marginaltilføjelse. På bl.

[7r] slutter hæftets tekst med overskriften: »2) Fortvivelse om det Evige / ell. over sig selv.«

En del korrektioner, herunder en del tilføjelser i marginen og en længere tilføjelse i hele sidens bredde nederst på bl. [7r].

(Pap. VIII 2 B 153,5)

1.3

Hæfte 3.[2]. Anden kladde til afsnit C.B.b i »Første Afsnit« (SKS 11, 164,3-187,29) og kladde til begyndelsen af afsnit A, kap. 1, i »Andet Afsnit« (SKS 11, 189-193,16 til »det theo-[logiske Selv]«).

1.4

Hæfte på 12 ark, i alt 24 blade i 4° med omslag af groft, blågråt papir. Omslaget bærer påskriften: »Sygdommen til Døden / N° 3« skrevet med blyant.

Ingen paginering. Bl. [23v] er ubeskrevet.

Papir: hvidligt koncept, groft. Mål: 200 × 244 mm. Naturfarvet hæftetråd.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser.

Ms. indeholder følgende overskrifter: på bl. [1r]: » α Fortvivlet ikke at ville være sig / selv, Svaghedens Fortvivlelse.«; på bl. [2r]: »1.) Fortvivlelse over det Jordiske eller over / noget Jordisk.«; på bl. [9r]: »2) F. øver om det Evige ell. / over sig selv.«; på bl. [14r]-[14v]: » α β) Den Fortvivlelse søm // fortvivlet at ville være sig selv. / Trods.«; på bl. [23r] deltitelblad: »2^{det} Afsnit / Fortvivlelse er Synden.«; på bl. [24r]: »A / **Fortvivlelse er Synden.**« (tredobbelt understreget) og på bl. [24v]: »Capitel 1. / Gradationer i Bevidstheden om Selvet. / (**Bestemmelsen: for Gud**)«.

En med dobbeltkors indvist redigeringsbemærkning »Ny Udgang«, skrevet med blyant, ses på bl. [13r], [15r] og [19r]. På bl. [9r] er skrevet et indvisningstegn (dobbeltkors) med blyant; henvisningen gælder ms. 1.4.1. Den med hhv. dobbeltkors og asterisk indviste henvisning »cfr Hoslagte« med blyant ses på bl. [14r] og [24r] (henvisningen gælder henholdsvis mss. 1.4.2 og 1.4.3). På bl. [18v] er med blyant indvist »Anm«, og på bl. [19v] er over en marginaltilføjelse skrevet et indvisningstegn med blyant fulgt af ordene: »Dette bruges som Anmærkning paa foregaaende Blad« skrevet med blæk.

Mange korrektioner, herunder mange tilføjelser i marginen. Sletninger af adskillige linjer på bl. [2r], [3r] og [7r]. På bl. [19v] er hovedparten af teksten slettet, delvis med blyant, og erstattet af større marginaltilføjelser, hvoraf der også er slettet flere linjer. På bl. [24r] er indledningen til »Andet Afsnit« udvidet med en større tilføjelse i marginen, hvortil kommer tilføjelsen i ms. 1.4.3.

Hertil er vedlagt følgende:

- 1.4.1 Kladde til fodnote i afsnit C.B.b. α .2 i »Første Afsnit« (SKS 11, 175,22-33).

1 løs lap i 8°.

Ingen paginering. Beskrevet på rectosiden.

Papir: hvidligt koncept, groft. Mål: 123 x 199 mm.

Lappen er øverst forsynet med et indvisningstegn (dobbeltkors) skrevet med blyant; indvisningen gælder bl. [9r] i ms. 1.4. Øverst på lappen står henvisningen »Ad C B. b. α , 2.«

Lappen har været foldet som indstiksmærke og har været indlagt i hæfte 3.[2] ved bl. [9r].

Få korrektioner.

(Pap. VIII 2 B 156)

- 1.4.1

- 1.4.2 Kladde til slutningen af afsnit C.B.b. α .2 i »Første Afsnit« (SKS 11, 180,17-181,6).

1 ark, i alt 2 blade i 4°.

Ingen paginering. Bl. [2v] er ubeskrevet.

Papir: hvidligt koncept, glat. Mål: 171 x 207 mm.

Bl. [1r] er øverst forsynet med et indvisningstegn (dobbeltkors) skrevet med blyant; indvisningen gælder bl. [14r] i ms. 1.4, hvor der står »cfr Hoslagte«. Øverst på samme side står henvisningen »Ad 1ste Afsnit C B. a. 2.«

Bladene er foldet på langs; de indre $\frac{2}{3}$ rummer teksten, den ydre $\frac{1}{3}$ tilføjelser. Bladene har desuden været foldet som indstiksmærke og har været indlagt i hæfte 3.[2] ved bl. [14r].

En del korrektioner. Et tekststykke på 13 linjer på bl. [1r] er indrammet og overstreget med blyant, og et tekststykke nederst på bl. [1v], inklusive en marginaltilføjelse, samt hele bl. [2r] er overstreget med blyant.

(Pap. VIII 2 B 158)

- 1.4.2

- 1.4.3 Kladde til slutningen af indledningen til afsnit A i »Andet Afsnit« (SKS 11, 191,24-193,2 fra »En saadan Digter«).
1 løst blad i 4°, foldet på tværs og beskrevet på bl. [2v] med fortsættelse på bl. [1r].
Ingen paginering. Bl. [1v] og [2r] er ubeskrevet.
Papir: hvidligt koncept, glat. Mål: 199 × 244 mm.
Bl. [2v] er øverst i venstre spalte forsynet med et indvisningstegn (asterisk) skrevet med blyant; henvisningen gælder bl. [24r] i ms. 1.4, hvor der står »cfr Hoslagte«. Øverst på samme side står henvisningen »ad 2^d Afsnit A« samt en redigeringsbemærkning, slettet med blyant: »bliver at bruge som et Exempel paa et / mærkeligt Confinium mell. 1ste Afsnit og 2^{det} Afsnit / altsaa i 2^{det} Afsnit ved A foran første Capitel. / Det har mest tilfælles med Resignation men Forskjellen er, at Guds-Forestillingen er der«.
Bladet har været foldet som indstiksmærke og har været indlagt i hæfte 3.[2] ved bl. [24r].
En del korrektioner. Øverst på bl. [2v] er 8 linjer slettet med blyant. På bl. [2v] er der tilføjelser på langs i begge de smalle marginer.
(Pap. VIII 2 B 161)

1.4.3

(Pap. VIII 2 B 154-163)

1.4

1.5 Hæfte 4. Kladde til resten af afsnit A i »Andet Afsnit« (SKS 11, 193,16-216,11 fra »[theo-]logiske Selv«).

Hæfte på 12 ark, i alt 24 blade i 4° med omslag af groft, blågråt papir. Omslaget bærer påskriften: »Sygdommen til Døden / N° 4.« skrevet med blyant.

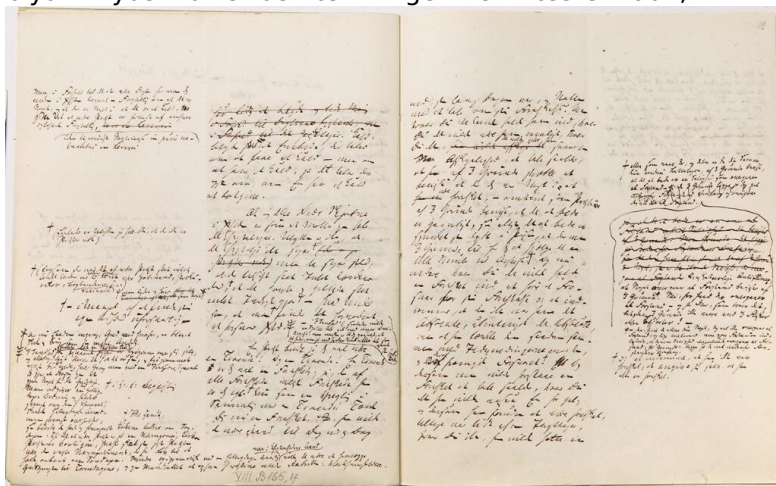
Ingen paginering. Bl. [20r]-[24v] er ubeskrevet.

Papir: hvidligt koncept, groft. Mål: 197 × 244 mm. Naturfarvet hæftetråd.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser.

Ms. indeholder følgende overskrifter: på bl. [4r]: »Capitel 2. / **Den socratiske Definition af / Synd.**«; på bl. [13v]: »Capitel 3. / *At Synden ikke er en Negation, / men en Position*« og på bl. [16v]: »*Tillæg til A / Men bliver saa ikke i en / vis Forstand Synd en stor / Sjeldenhed? (Moralen)*«.

På bl. [4r] ses den med dobbeltkors indviste redigeringsbemærkning »Ny Udgang« med blyant. På samme side findes en med dobbeltkors indvist henvisning med blyant »cfr Hoslagte«; henvisningen gælder ms. 1.5.1. På bl. [9r] er med blyantkryds indvist bemærkningen »cfr næste Blad«,

17. Kladdehæfte 4, ms. 1.5, bl. [18v]-[19r]

skrevet med blyant, og på bl. [9v] er ud for et med blyant indrammet tekststykke, der strækker sig over bl. [9v]-[10v], med blyant skrevet: »Bruges paa foregaaende Blad«.

Mange korrektioner, herunder mange, ofte store tilføjelser i marginen, især bl. [15v]-[16r] og [18v]-[19r] (se illustration 17). På indersiden af hæftets omslag er en tilføjelse på 8 linjer slettet med blyant på nær et »NB.« På bl. [1r] er 8 linjer slettet med blyant, og en erstattende tekst i marginen er indvist med et blyantdobbeltkors. På bl. [5v] og [15v] er et enkelt ord slettet med blyant, på bl. [18v] er seks ord og på bl. [19v] to ord slettet med blyant.

Hertil er vedlagt følgende:

Kladde til afsnit A, tillægget til kap. 1, i »Andet Afsnit«

1.5.1 (SKS 11, 196,25-201,2).

2 ark, i alt 4 blade i 4°.

Bladene er med blyant pagineret 1-7 på rectosiderne. S. [8] er kun halvt beskrevet.

Papir: hvidligt koncept, glat. Mål: 170 × 206 mm.

S. 1 er øverst forsynet med et indvisningstegn (dobbeltkors) skrevet med blyant; indvisningen gælder bl. [4r] i ms. 1.5. Øverst på s. 1 står henvisningen: »ad 2^{det} Afsnit A Capl. 1 Slutning.«

Bladene er foldet på langs; de indre $\frac{2}{3}$ rummer teksten, den ydre $\frac{1}{3}$ tilføjelser. Bladene har desuden været foldet som indstikmærke og har været indlagt i hæfte 4 ved bl. [4r].

Teksten indledes på s. 1 med overskriften tilføjet på tværs ad siden: »Tillæg / At Definitionen paa Synd har Forargelsens Mulighed i sig; en almdl. Bemærkning om Forargelse.«

Mange korrektioner, særlig i form af marginaltilføjelser. På s. [2] og [6] nederst udnyttes hele sidebredden til tilføjelser. Et tekststykke på s. [6] er overstreget med blyant.

(Pap. VIII 2 B 164)

1.5.1

(Pap. VIII 2 B 163-166)

1.5

1.6 Hæfte 5. Kladde til størstedelen af afsnit B i »Andet Afsnit« (SKS 11, 217-241,1).

Hæfte på 12 ark, i alt 23 blade i 4°. Hæftet har oprindeligt indeholdt 24 blade, men sidste blad er dels revet, dels klippet ud. Omslag af groft, blågråt papir, der bærer påskriften: »Sygdommen til Døden / N° 5.« skrevet med blæk.

Ingen paginering.

Papir: hvidligt koncept, groft. Mål: 200 × 244 mm. Naturfarvet hæftetråd.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser.

Ms. indeholder følgende overskrifter: på bl. [1r]: »B. / **Syndens Fortsættelse.**« (tredobbelt understreget); på bl. [5r]: »A. / **Den Synd at fortvivle over / sin Synd.**«; på bl. [8v]: »B. / **Den Synd at fortvivle om Syndernes / Forladelse. (Forargelse)**« og på bl. [19r]: »C. / **Den Synd at opgive Xstd modo / ponendo, at erklære den for Usandhed.**«

Mange korrektioner, herunder mange, ofte store tilføjelser i marginen. På bl. [15v] og [18v] udnyttes hele sidebredden til fortsættelse af marginaltilføjelser. Bl. [19r] foroven er beskrevet i næsten hele sidebredden. På bl. [1v] er 5 linjer slettet med blyant, på bl. [4r] er en marginaltilføjelse på 6 linjer slettet med blyant, og på bl. [18r] er to ord slettet med blyant. Større sletninger herudover: 5 linjer på bl. [1r], 6 linjer på bl. [15v], 4 linjer på bl. [17v].

Bagest i hæfte 5 er indlagt følgende:

- 1.6.1 Kladde til slutningen af afsnit B i »Andet Afsnit« (SKS 11, 241,1-242,24).
2 løse, afrevne blade i 4°; afrivningen viser, at de to løse blade stammer fra samme ark.
Ingen paginering. Teksten er fortløbende fra hæfte 5 (ms. 1.6).
Papir: hvidligt koncept, groft. Mål: 199 × 243 mm.
Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser.
Tekstens slutning på bl. [2v] findes nederst i marginalspalten, indvist under hovedspalten med et dobbeltkors.
En del korrektioner. Sletning på 7 linjer på bl. [2v].
(Pap. VIII 2 B 167)
- 1.6.1
(Pap. VIII 2 B 167)
- 1.6
- 1.7 Kladde, påbegyndt som renskrift, til slutningen af »Indgang« og dele af »Første Afsnit«.
1.7.1 Kladde, påbegyndt som renskrift, til slutningen af »Indgang« (SKS 11, 125,12-14 fra »[uende-]ligt«), til afsnit A.B og til en del af afsnit A.C i »Første Afsnit« (SKS 11, 130,29-136,19 »fortære hans«).
10 løse blade i 4°, let uregelmæssigt afklippet ved venstre kant.
Bladene er med blyant på rectosiderne pagineret 9-27.
Pagineringen stammer fra renskriften, jf. ms. 2.3.
Papir: groft, hvidligt koncept. Mål: 197 × 238 mm.
Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser.
Ms. indeholder følgende overskrifter: på s. [10] (bl. [1v]) »A / **Denne Sygdom til Døden er 'For-/tvivelse.'**« (tredobbel understreget) fulgt af: »a.) Fortvivlelses Mulighed.«; på s. 17 (bl. [5r]): »b) Fortvivelse er som Svimmel eller / Svimmelhed, dog væsentlig (quali-/tativ) forskjellig.« og på s. [24] (bl. [8v]): »c) Fortvivelse er Sygdommen til / Døden.«
De 10 blade er taget ud af renskriften og henlagt som kladde.
En del korrektioner. På s. [28] (bl. [10v]) er $\frac{2}{3}$ af marginalspalten udfyldt med en tilføjelse.
(Pap. VIII 2 B 168)
- 1.7.1
- 1.7.2 Kladde, påbegyndt som renskrift, til afsnit A.A, A.B og begyndelsen af A.C i »Første Afsnit« (SKS 11, 127-133,12).
7 løse blade i 4°.
Bladene er med blyant pagineret 10-22. S. [11] (bl. [1v]) og s. [23] ([7v]) er upagineret. Pagineringen stammer fra renskriften, jf. ms. 2.3. S. 11 (bl. [7v]) og s. [23] er ubeskrevet. S. 22 er kun beskrevet med 3 linjer (overskriften »C. / Fortvivelse er: 'Sygdommen til / Døden.'«).
Papir: groft, hvidligt koncept. Mål: 198 × 244 mm.
Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser.
S. 10 (bl. [1r]) er formet som et deltitelblad: »1ste Afsnit. / Sygdommen til Døden er / Fortvivelse.« Ms. indeholder følgende overskrifter: på s. 12 (bl. [2r]): »A / ~~Sygdommen til Døden er Fortvivelse~~«, herudfor i marginen »**At Fortvivelse er Sygdommen / til**

Døden.« og derunder: »~~Nogle begrebsbestemmende Bemærkninger / om Fortvivlelse, samt om / Udtrykket Sygdommen til Døden.~~«

Midt på samme side: »A. / Fortvivlelse er en Sygdom i Aanden, / i Selv'et, og kan altsaa være et Tredobbelt: fortvivlet ikke / at være sig bevidst at have et Selv (uegentlig Fortvivlelse), fortvivlet ikke at / ville være sig selv, fortvivlet at ville være sig / selv.«; på s. 14 (bl. [3r]): »B. / Fortvivlelsens ~~Dialektik, Vir~~ Mu-/lighed og Ansvarlighed, grundet i, at den / er en Bestemmelse af 'Aand', da den ikke er et / Misforhold i et Forhold mellem To, men i det Forhold mellem To, som er Forholdet til sig selv. Virkelighed« og på s. 22 (bl. [7r]): »C. / Fortvivlelse er: 'Sygdommen til / Døden.'«

På s. 12 (bl. [2r]) under den i marginen tilføjede »Anm« findes bemærkningen: »Denne Anm. blev brugt i Forordet«. På s. 19-20 (bl. [5v]-[6r]) er et tekststykke indrammet af blyantparenteser.

De 7 blade er taget ud af renskriften og henlagt som kladde.

Mange korrektioner, flere større marginaltilføjelser (s. 12, 13 og 16). På s. 12 (bl. [2r]) er fire ord slettet med blyant, på s. 13 (bl. [2v]) 5 linjer og på bl. [3r] (s. 14) 3 linjer (i overskriften). På s. 20 er en overskrift slettet med blyant: »C. / Fortvivlelse belyst ved at sam-/menstilles med det dog kvalitativ / Forskjellige: Svi~~m~~el eller / Svimmelhed.« Hele s. 21 (bl. [6v]) er slettet med blyant.

(Pap. VIII 2 B 170)

1.7.2

(Pap. VIII 2 B 168 + 170)

1.7

Kladde til indholdsfortegnelsen (SKS 11, 119f.).

1.8

2 løse blade i 4°.

Ingen paginering.

Papir: groft, ribbet gulligt koncept, vandmærke: lilje og »LETMATHE«.

Mål: 203 × 251 mm.

Bladene er foldet på langs midtpå; inderspalten rummer teksten.

Bl. [1r] bærer overskriften »**Indhold.**«

Få korrektioner.

(Pap. VIII 2 B 169)

1.8

(KA, B pk. 40 læg 1 Pap. VIII 2 B 140-170)

1

Renskrift til SD. Renskriften omfatter hele SD og består af i alt 95 blade.* Det fremgår af sættermarkeringer, at renskriften har fungeret som trykmanuskript.* Teksten er fortløbende mellem de enkelte ms.-numre.

2

Renskrift til titelblad og »Forord« (SKS 11, 115-118).

2.1

2 løse blade i 4°.

S. 3 er pagineret med blyant. S. [1], [2] og [4] er upagineret. S. [2] er ubeskrevet.

Papir: groft, gulligt koncept. Mål: 201 × 238 mm.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser. Bladene har desuden været foldet på tværs.

Titelbladet lyder: »Sygdommen til Døden. / En christelig ~~opbyggelig~~ [slettet med blyant] psykologisk Udvikling / Til Opbyggelse og Opvækkelse. / Af / S. Kierkegaard. Anti-Climacus [ændret fra: Anticlimacus] / Udgivet / af / S. Kierkegaard. / Paa Universitets-Boghandler Reitzels Forlag.« (se illustration 18). I marginen på s. [1] står bogens motto (jf. SKS 11, 116). På s. 3 overskriften »Forord.«

Øverst på s. 1 er med blyant slettet ordene: »Bogen skal trykkes i

en saadan lille Format som / 'philosophiske Smuler', men med Petit.« I marginen findes over mottoet bemærkningen: »NB Dette kan maaskee an-/bringes paa Bagsiden.« På s. 3 står ud for overskriften »Forord.« en anvisning til sætteren: »For Sætteren / Den mindst mulige Petit.«

En del korrektioner. På titelbladet blyantsletning af den ovennævnte bemærkning øverst på siden og af ordet »opbyggelig«, desuden af en reference på fire linjer under mottoet: »(en Prædiken af Biskop Albertini / cfr Handbrief deutscher Beredsamkeit / v. Dr. O. L. B. Wolff Leipzig / 1845. 1ste D. p. 293.)«. På s. 3 er en marginaltilføjelse på to linjer slettet med blyant, og på s. [4] er lidt over 2 linjer slettet med blyant.
(Pap. VIII 2 B 171,1-8)

2.1

Renskrift til »Indgang« (SKS 11, 123-125,12 til »uen-[deligt]«).

2.2

2 løse blade i 4°.

Siderne er med blyant pagineret 5, 7 og 8. S. [6] er upagineret.

Pagineringen er fortløbende fra ms. 2.1.

Papir: groft, gulligt koncept. Mål: 201 × 238 mm.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser. Bladene har desuden været foldet på tværs.

S. 5 bærer overskriften »Indgang.«

En del korrektioner. På s. [6] er slettet 6 linjer.

(Pap. VIII 2 B 171)

2.2

Renskrift til slutningen af »Indgang« (SKS 11, 125,12-14 fra »[uen-]deligt«) og størstedelen af afsnit A i »Første Afsnit« (SKS 11, 127-136,19 til »fortære hans«).

2.3

3 løse blade + 1 ark + 3 løse blade, i alt 8 blade i 4°.

Bladene er med blyant pagineret 9-23 på rectosiderne; desuden er s. 24 pagineret. Pagineringen er fortløbende fra ms. 2.2. S. [10] og [12] er ubeskrevet.

Papir: glat, gulligt koncept. Mål: 171 × 207 mm. Arket (s. 15-[18]) er forsynet med en rød hæftetråd.

Bladene er foldet på langs; en bred inderspalte rummer teksten, yderspalten tilføjelser. Bladene har desuden været foldet på tværs.

S. 11 er formet som et deltitelblad: »1ste Afsnit. / Sygdommen til Døden er / Fortvivelse.« Ms. rummer de samme overskrifter som førstetrykket.

En del korrektioner. Alle arabertal til inddeling af de enkelte mindre underafsnit i teksten er slettet med blyant (fx er på s. 13 foran »Mennesket er Aand« slettet »1.«).

(Pap. VIII 2 B 171)

2.3

Renskrift til fortsættelsen af »Første Afsnit« indtil begyndelsen af afsnit C.A.a.α (SKS 11, 136,19-146,30 til »gjennem-[sigtigt]«).

2.4

8 løse blade i 4°.

Bladene er med blyant pagineret 25-39 på rectosiderne; desuden er s. 40 pagineret. Pagineringen er fortløbende fra ms. 2.3.

Papir: gulligt koncept. Mål: 200 × 238 mm. På flere af bladene findes bladrester fra modstående, fraklippede blade. Spor af hæftetråd.

Bladene er foldet på langs; en bred inderspalte rummer teksten, yderspalten tilføjelser. Bladene har desuden været foldet på tværs.

På s. [26] findes overskriften »B.« samt i marginen: »**Denne Sygdom (Fortvivelsens) Almin-/delighed**« (tredobbelt understreget), ændret fra følgende i hovedspalten: »**Den Denne Sygdoms Fortvivelsens Almindelighed**«; på s. 37 »C. / **Denne Sygdom / (Fortvivelsens) Skikkelser.**« med »Denne Sygdom« tilføjet og hele overskriften gentaget i marginen; ellers svarer

overskrifterne i ms. til førstetrykkets.

En del korrektioner. Alle arabertal til inddeling af de enkelte mindre underafsnit i teksten er slettet med blyant. På s. 37 findes en mindre sletning med blyant. Enkelte større marginaltilføjelser på s. 33 samt nederst på s. [36], hvor en tilføjelse fortsætter i hele sidebredden.

(Pap. VIII 2 B 171)

2.4

2.5 Renskrift til fortsættelsen af »Første Afsnit« indtil slutningen af afsnit C.B.b.α.1 (SKS 11, 146,30 fra »[gjennem-]sigtigt« til 173,26 til »virkeligen saadan«).

24 løse blade i 4°.

Bladene er med blyant pagineret 41-87 på rectosiderne; desuden er s. 88 pagineret. Pagineringen er fortløbende fra ms. 2.4.

Papir: gulligt koncept. Mål: 200 × 243 mm. Spor af hæftetråd.

Bladene er foldet på langs; en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten tilføjelser. Bladene har desuden været foldet på tværs.

Overskrifterne i ms. svarer til førstetrykkets. På s. 63 er den sidste del af overskriften til afsnit C.B.a først skrevet »*eller den Fortvivlelse, som fortvivlet er uvidende om, at den har et Selv og et evigt Selv*«; på s. 71 er i overskriften til afsnit C.B.b ordene »*fortvivlet ikke vil være sig selv*« først skrevet »*fortvivlet vil af med sig selv*«, og på s. [77] i overskriften til afsnit C.B.b.α.1 er »*eller over*« først skrevet »*eller om*«.

På s. 75-77 er et tekststykke indrammet med blyant i marginen, og på s. 75 findes den med dobbeltkors indviste blyantbemærkning »*Anm*« og sætteranvisningen: »For Sætteren: det Indklam-/rede bliver en Anmærkning« skrevet med blæk.

En del korrektioner. Alle arabertal til inddeling af de enkelte mindre underafsnit i teksten er slettet med blyant. På s. [56] er seks ord, på s. [62] fem ord i marginen og s. [72] en henvisning »(D)« slettet med blyant.

(Pap. VIII 2 B 171)

2.5

2.6 Renskrift til resten af »Første Afsnit« og hele »Andet Afsnit« (SKS 11, 173,26-242 fra »udenvidere kom med Aarene«).

5 løse blade + 1 ark + 5 løse blade + 1 ark + 6 løse blade + 1 ark + 2 løse blade + 2 ark + 2 løse blade + 1 ark + 4 løse blade + 3 ark + 2 løse blade + 2 ark + 1 løst blad, i alt 49 blade i 4°.

Bladene er med blyant pagineret 89-185 på rectosiderne; desuden er versosiderne 94, 106, 108, 112, 116 og 118 pagineret. S. 131 er først fejlpagineret 231. Pagineringen er fortløbende fra ms. 2.5. S. [110], 112 og [186] er ubeskrevet.

Papir: groft, ribbet gulligt koncept. Mål: 205 × 250 mm.

Vandmærke: lilje og »LETMATHE«. Spor af hæftetråd.

Bladene er foldet på langs midtpå; inderspaltten rummer teksten, yderspalten tilføjelser. På arket s. 113-[116] er inderspaltten væsentligt bredere, ca. $\frac{2}{3}$ af siden.

Ms. indeholder følgende overskrifter: på s. 91: »2). *Fortvivlelse om det Evige eller / over sig selv.*«; på s. 99: »β) *Den Fortvivlelse, som fortvivlet / at ville være sig selv; Trods.*«; på s. 111 deltitelbladet til »Andet Afsnit«: »2^{det} Afsnit. / Fortvivlelse er Synden.«; på s. 113: »A. / **Fortvivlelse er Synden.**« (tredobbelt understreget); på s.

115: »1ste Capitel. / **Gradationerne i Bevidstheden om Selvet. (Bestemmelsen: for Gud)**« (parentesen er tilføjet, og

»Bevidstheden« er ændret fra »Bevidsthed«).

På s. 116 er nederst på siden skrevet med blyant: »NB een Linie mere var i / Manuscriptet.«

En del korrektioner. På s. 91 flere større marginaltilføjelser; de største øvrige tilføjelser findes på s. [170] og 175. På s. [144]-145 er med blyant slettet 16 linjer i inderspaltten og 4 linjer i marginalsaltten.

2.6 (Pap. VIII 2 B 171)

Renskrift til indholdsfortegnelsen (SKS 11, 119f.).

2.7 1 ark i 4°.

Ingen paginering.

Papir: groft, ribbet gulligt koncept. Mål: 203 × 250 mm.

Vandmærke: lilje.

Arket er foldet på langs midtpå; inderspalten rummer teksten, yderspalten tilføjelser. Arket har endvidere været foldet på tværs. Bl. [1r] bærer overskriften »Indhold.« I marginen på bl. [1r] ud for overskriften »1ste Afsnit / Sygdommen til Dø-/den er Fortvivlelse.« ses sætteranvisningen: »For Sætteren / (Fractur)«.

En enkelt korrektion: på bl. [2v] er »Tillæg. At Definitionen paa Synd« osv. først skrevet »Capitel 2.«

2.7

(KA, B pk. 40, læg 1; Pap. VIII 2 B 171)

2

Forskellige ubenyttede udkast til »Udgiverens Anmærkning« til SD.

3 Omslag til udkastene til »Udgiverens Anmærkning«.

3.1 1 ark i 4°.

Ingen paginering. Bl. [1v] og [2r] er ubeskrevet.

Papir: groft, gulligt koncept. Mål: 170 × 204 mm.

Bladet er foldet på langs.

Bladet er beskrevet på tværs af bl. [2v] og [1r] med ordene:

»Udkastene til en: *Udgiverens Anmærkning* / til Skriftet:

'Sygdommen til Døden'«.

Ingen korrektioner.

(Pap. X 5 B 15)

3.1

Udkast til »Udgiverens Anmærkning« (se illustration 19).

3.2 1 løst blad i 4°.

Ingen paginering. Bl. [1v] er ubeskrevet.

Papir: groft, gulligt koncept. Mål: 170 × 205 mm. Spor af hæftetråd.

Bl. [1r] er beskrevet i næsten hele sidens bredde. Øverst til højre står bemærkningen: »Sidst i Bogen paa en Pagina for sig.«

Få korrektioner.

(Pap. X 5 B 16)

3.2

Udkast til »Udgiverens Anmærkning«.

3.3 1 løst afrevet blad i 4°.

Ingen paginering.

Papir: groft, gulligt koncept. Mål: 171 × 205 mm.

Bladet er beskrevet på begge sider i næsten hele sidens bredde.

Et tekstafsnit på bl. [1v] er indstregt i marginen med blyantparenteser.

Mange korrektioner. 8 linjer nederst på bl. [1r] og hele bl. [1v] er overstregt med blyant. 5 linjer på bl. [1r] er slettet med blæk. En indvist tilføjelse til teksten er anbragt over tekstkolumnen på bl. [1r].

(Pap. X 5 B 17)

3.3

Udkast til »Udgiverens Anmærkning«.

3.4 1 løst blad i 4°, uregelmæssigt afrevet ved venstre kant.

Ingen paginering.

Papir: groft, gulligt koncept. Mål: 171 × 205 mm.

Bladet er beskrevet på begge sider i hele sidens bredde.

Al teksten er på begge sider overstregt med blyant.

En del korrektioner.

(Pap. X 5 B 18)

3.4

- 3.5 Udkast til »Udgiverens Anmærkning«.
1 løst blad i 4°.
Ingen paginering.
Papir: groft, gulligt koncept. Mål: 170 × 205 mm.
Bladet er beskrevet på begge sider i hele sidens bredde. Øverst ses bemærkningen: »Sidst i Bogen en Pagina for sig« fulgt af en vandret skillestreg og overskriften »Udgiverens Anmærkning.«
En del korrektioner.
(Pap. X 5 B 19)
- 3.5 Udkast til »Udgiverens Anmærkning«.
- 3.6 Udkast til »Udgiverens Anmærkning«.
1 løst blad i 4°.
Ingen paginering.
Papir: groft, gulligt koncept. Mål: 170 × 205 mm.
Bladet er beskrevet på begge sider i hele sidens bredde. Øverst ses bemærkningen: »Sidst i Bogen en Pagina for sig« fulgt af en vandret skillestreg og overskriften: »Udgiverens Anmærkning.«
På bl. [1r] er en enkelt linje og på bl. [1v] 9 linjer markeret med blyantparenteser og overstreget med blyant. På bl. [1v] er et ord endvidere understreget med blyant.
Mange korrektioner, især i form af tilføjelser.
(Pap. X 5 B 20)
- 3.6 Udkast til »Udgiverens Anmærkning« (se illustration 19).
- 3.7 Udkast til »Udgiverens Anmærkning« (se illustration 19).
1 løst blad i 4°.
Ingen paginering.
Papir: groft, gulligt koncept. Mål: 170 × 205 mm.
Bladet er beskrevet på begge sider i næsten hele sidens bredde.
Øverst ses bemærkningen: »Sidst i Bogen en Pagina for sig« fulgt af en vandret skillestreg og overskriften: »Udgiverens Anmærkning.«
På bl. [1r] er 8 linjer både markeret med blyantparenteser og overstreget med blyant, og 8 andre linjer i marginaltilføjelser er overstreget med blyant. På bl. [1v] er marginaltilføjelser i to tilfælde indvist med rødkridt.
Mange korrektioner, især i form af tilføjelser nederst, øverst og på langs af bladet.
(Pap. X 5 B 21)
- 3.7 Udkast til »Udgiverens Anmærkning«.
- 3.8 Udkast til »Udgiverens Anmærkning«.
1 løst blad i 4°.
Ingen paginering.
Papir: groft, gulligt koncept. Mål: 170 × 205 mm.
Bladet er beskrevet på rectosiden i næsten hele sidens bredde.
Øverst ses en vandret skillestreg fulgt af overskriften: »Udgiverens Anmærkning«.
En enkelt korrektion.
(Pap. X 5 B 22)
- 3.8 Udkast til »Udgiverens Anmærkning«.
- 3.9 Udkast til »Udgiverens Anmærkning«.
1 løs lap i 4°, uregelmæssigt afrevet ved højre kant med rest af arkets modsatte blad.
Ingen paginering.
Papir: groft, gulligt koncept. Mål: 170 × 103 mm.
Lappen er beskrevet på rectosiden i hele sidens bredde. Øverst ses en vandret skillestreg fulgt af overskriften: »Udgiverens Anmærkning«.
En enkelt korrektion.
(Pap. X 5 B 23)
- 3.9 Udkast til »Udgiverens Anmærkning«.

3 (L-fort. 279; KA, B pk. 40, læg 2; Pap. X 5 B 15-23)

Førstekorrektur til *SD*.

4 8°. [1]⁸, 2-8⁸, 9⁴. \$2 signeret. 68 blade. Paginering [1], 2-4, [5-7], 8-73 (sidetal 38 stærkt læderet; s. 73 fejlagtigt pagineret 83), [74-77], 78-106, [107], 108-136.

Arkfordeling, format, arksignaturer og paginering som førstetryk; dog mangler primasignaturen på ark 8. »Sygdommen til Døden« er med SKs håndskrift indføjet på de første fem arks første højreside til venstre for primasignaturen (s. [1], 17, 33, 49 og 65); på ark 8 er »Sygdommen til Død« rettet til »Sygdommen til Døden« (s. 113). (Se i øvrigt den bibliografiske beskrivelse ovenfor s. 122). Korrekturen til præliminærbladene er ikke bevaret.

Papir: groft korrekturpapir, uregelmæssigt afskåret og med forskellige mål, bredde mellem 130-135 mm og højde mellem 208-211 mm.

På s. 88 (*SKS* 11, 200) har Levin øverst på siden i marginen med blæk skrevet bemærkningen »(NB. hertil en Anmkn. / paa vedliggende Blad)«, der siden er slettet med rødkridt, formentlig af sætteren.*

Mange korrektioner i Israel Levins hånd og en del korrektioner i SKs hånd.

Levins korrekturrettelser, der varierer i antal fra 1 til ca. 15 på en side, gælder især interpunktion og ortografi, men også udeladte ord og sætninger. SKs korrektioner er gerne af mere indgribende karakter, fx ændringer af enkeltord, sætninger og tilføjelser (se nærmere nedenfor, s. 174-177).

(KA, B pk. 40, læg 3; Pap. X 5 B 24)

4

3. Tilblivelseshistorie

I et tilbageblik fra begyndelsen af aug. 1849 kort efter udgivelsen af *SD* skriver SK: »Sygd. til Døden er fra midtvejs i 48.«* *SD* er altså skrevet, længe før den blev udgivet. I det følgende skal derfor ikke blot affattelsestidspunktet for *SD* behandles lidt nærmere, men også de mange efterfølgende overvejelser om udgivelsens rette form og det rette udgivelsestidspunkt. Endelig skal overvejelserne i kølvandet på udgivelsen inddrages, navnlig SKs tilbageblik på sommeren 1849, der bl.a. afslører problemer i forholdet til forlæggeren C.A. Reitzel.

I NB4:76, der formentlig er fra feb. 1848, nævnes *SD* for første gang i forbindelse med et projekteret værk kaldet »Tanker, der helbrede i Grunden, christelig Lægedom.« Optegnelsen lyder:

NB NB.

Der skal skrives en ny Bog, som skal hedde: **Tanker, der helbrede i Grunden, christelig Lægedom.**

Her skal Læren om Forsoningen afhandles. Først vises hvori Sygdom i Grunden ligger: Synden. Det bliver altsaa en To-Deling ~~Det vil saa igjen bedst blive en tre-Deling~~
først kommer

1) ~~Tanker, som saare bagfra~~
~~—til Opbyggelse.~~

~~Det bliver det polemiske Element, ligesom Hedningenes Bekymringer, men noget stærkere end hiint, da »christelige Taler« skulde holdes totalt i en mildere Toneart.~~

1) bliver om Syndens Bevidsthed.

Sygdommen til Døden.

christelige Taler.

2) **Helbredelsen i Grunden.**

den christelige Lægedom.

Forsoningen.*

Det første, sidenhen slettede, punkt i denne optegnelse gælder det, der senere indgik som tredje afdeling i *Christelige Taler*. *SD* er således påbegyndt under det afsluttende arbejde med *Christelige Taler*, der bl.a. fandt sted i de politisk begivenhedsrige dage i marts 1848.*

I nogle optegnelser fra maj 1848 til sidst i journalen NB4 kan arbejdet med *SD* igen følges. I NB4:158 noterer SK, at »i disse Dage har jeg skrevet paa den ny Bog om Sygdommen til Døden«,^{*} og i journalens to sidste optegnelser gør SK foreløbig status over arbejdet, dels i form af en »Rapport« (NB4:160), dels i form af en ny disposition til »Læren om Synden« (NB4:161).^{*} NB4:160 dateret den 13. maj 1848 lyder:

Rapport angaaende Sygdommen til Døden.

Denne Bog har en Vanskelighed; den er for dialektisk og streng til ret at kunne bruge det Rhetoriske, det Opvækkende, det Gribende. Titlen selv synes at tyde paa at det skulde være Taler, Titlen er lyrisk. Maaskee bliver den slet ikke at bruge men i ethvert Tilfælde har den beriget med et ypperligt Schema, som altid kan bruges men mere skjult i Taler.

Sagen er førend jeg egl. kan begynde at bruge det Rhetoriske, maa jeg altid have det Dialektiske aldeles gelaufigt, mange Gange gennemgaaet det. Det var ikke Tilfælde her.

[[I marginen:]]

Skulde den lægges rhetorisk an, maatte den samles under visse Hovedprædikater, som hver blev een Tale.

Hvorledes det maa forstaaes med det Udtryk »Sygdom til Døden.«

N° 1. Dens Skjulthed.

Ikke blot at Den, der har den, ell. at En der har den, kan ønske at skjule den. Nei, det Frygtelige, at den er i den Grad skjult, at En kan have den, uden at vide det.

N° 2 dens Almindelighed.

enhver anden Sygdom er dog paa en ell. anden Maade begrændset, ved Clima, Alder o: s: v:

N° 3 dens Vedvarenhed

gjennem alle Aldere – i Evigheden.

N° 4 Hvor den har sit Sæde?

I Selvet.

fortvivlet Uvidenhed om at have et Selv; vidende om at have et Selv, fortvivlet ikke at ville være sig selv, ell. fortvivlet at ville være [sig] selv.

Men Sagen [er] for et rhetorisk Anlæg er Opgaven altfor stor, idet saa hver enkelt Skikkelse skulde tillige digterisk tegnes. Det Dialektiskes Bogstavregning gjør det bedre af.^{*}

Her fremgår det altså, hvorledes SK opfatter titlen 'Sygdommen til Døden' som retorisk-lyrisk i modsætning til værkets strengt dialektiske indhold, hvilket får ham til at overveje muligheden af at disponere *SD* i taler (således også i NB4:161). Dog finder han frem til, at »Det Dialektiskes Bogstavregning gjør det bedre af«. Denne 'bogstavregning' hentyder til skriftets systematisk-hierarkiske opbygning, som den også fremgår af den grundigt udarbejdede indholdsfortegnelse (se illustration 14 og 15).^{*} Optegnelsernes formuleringer lader endvidere forstå, at *SD* foreligger i en afsluttet form allerede på dette tidspunkt, medio maj, hvilket betyder, at bogen er skrevet på blot et par måneder. I NB5:8, ligeledes fra maj 1848, optræder desuden for første gang pseudonymen Anti-Climacus. SK skriver: »Skulde jeg for Fremtiden behøve en ny Pseudonym, saa skal han hedde: Anticlimacus. Og han maa da ironisk og humoristisk være reent Fanden-i-voldsk«. ^{*}

Hen over sommeren og efteråret 1848 arbejder SK bl.a. på manuskripterne til *Indøvelse i Christendom* (1850) og *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (posthumt udgivet af P.C. Kierkegaard, Kbh. 1859).^{*} I NB6:27.a fra anden halvdel af juli omtaler han »de allerede færdige Manuscripter«,^{*} og i NB6:64 og 74 fra første halvdel af aug. oplyses det, at han ud over *SD* har færdiggjort *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger, Kommer hid alle I, som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile og Salig Den, som ikke forarges paa mig*.^{*} Af disse blev de to sidste senere indarbejdet i *Indøvelse i Christendom* som hhv. nr. I og II. SK kredser på dette tidspunkt om den store betydning, han tillægger sin næste udgivelse, og lufter endog muligheden af at lade de færdige manuskripter blive »Efterladte Skrifter« (NB7:9).^{*} Først i NB8:15 fra slutningen af nov. 1848 udkaster han en ny plan for en samlet udgivelse. Optegnelsen lyder:

NB.

Maaskee var det rigtigst at udgive alle de 4 sidste Bøger (Sygdommen til Døden; Kommer hid; Salig Den som ikke forarges; den bevæbnede Neutralitet) i eet Bind under Titel

Fuldendelsens

samtlige Værker.

saaledes at først kom Sygdommen efter Døden som 1ste Deel. 2^{den} Deel kom til at hedde »Forsøg« til Xstd^s Indførelse i Xstheden« og paa Foden: digterisk – uden Myndighed. Her blev de to at opføre som Afdelinger: Kommer hid – og Salig Den, som ikke forarges. Maaskee ogsaa her kunde blive et Tredie, det jeg nu skriver paa, men i saa Fald maatte Talen N° 1. blive en Slags Indgang, der ikke taltes med. Og saa skulde der sluttet af.

[I marginen:]

Hellere maaskee:

Fuldbringelsens
samtlig Værker

og Bogen skulde være i Quart.

Fra Høiheden vil Han drage Alle til sig.

De tre: Kommer hid; salig Den som ikke forarges; fra Høiheden fik saa et særskilt Tite[il]blad: Forsøg til at indføre Xstd. i Xstheden; men paa Foden af Titelbladet: digterisk Forsøg – uden Myndighed.*

SK kan imidlertid ikke beslutte sig for en udgivelse af 'fuldendelsens samtlige værker'. I NB9:45 fra anden halvdel af jan. 1849 overvejer han at føje et lille lakonisk forord til det planlagte værk, men gang på gang vender han tilbage til spørgsmålet om det rette udgivelsestidspunkt, således i NB9:56, der indledes med ordene:

NB.

NB.

Spørgsmaalet er: naar skal alle de sidste Arbejder udgives! At jeg har dem færdige, er hvad jeg atter ikke noksom kan takke Gud for. Og var jeg ikke blevet holdt i Spændingen, med ny Smerters Tilsætning, havde jeg maaskee aldrig faaet dem frem; thi er jeg først kommet ud af Productivitetens Fart, kommer jeg aldrig saaledes ind i den igjen. Nu er det lykket, og mig er det nok at de ere til, reenskrevne og færdige, indeholdende Fuldendelsen, og den totale Bygning af det Hele, gaaende saa langt, som jeg overhovedet kunde gaae til: Forsøg til Christendommens Indførelse i Christenheden, men vel at mærke »digterisk, uden Myndighed«; thi jeg er, hvad jeg altid har fastholdt, saa bestemt, jeg er ingen Apostel ell. D., jeg er et Genie digterisk-dialektisk, religieust og personligt en Poeniterende.*

Med til overvejelserne, der, som det fremgår, navnlig angår myndighedsproblematikken, hører en række private faktorer, bl.a. SKs behov for at hvile ud ved at opgive forfattervirksomheden og søge embede som præst, samt rejseplaner. Hertil kommer en ydre faktor af stor betydning, nemlig udgivelsen af anden udgave af *Enten – Eller*, som SK ikke ønsker at publicere uden en nærmere forklaring, der gør rede for den kristelige drejning, forfatterskabet har taget med pseudonymen Anti-Climacus.* SKs selvanalyse i *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* kan ikke anvendes til det formål, da den kun omfatter skrifterne til og med *Christelige Taler* og artiklen »Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv«, men ikke de nye kristelige skrifter.*

Endnu i NB10:4 fra første halvdel af feb. 1849 skriver SK: »Hvad jeg har færdig bliver liggende. Det er Guld men maa bruges med stor Forsigtighed.«* Men det begyndende omslag i overvejelserne kommer allerede få dage efter. Optegnelsen NB10:19 er markeret med tre NB'er og lyder:

Det meste af al den min Bekymring om at det Producerede skulde stille mig selv forkeert mig som det Overordentlige o: D.: er kun Hypochondrie. Hvad »en Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger« angaaer, da har jeg atter seet igjennem, det er aldeles rigtigt holdt. Den øvrige Productivitet har jeg jo lige fra Begyndelsen mærket: digterisk Forsøg – uden Myndighed. »Den bevæbnede Neutralitet« indeholder jo desuden dette saa nøiagtigt som muligt.

Spørgsmaalet er derfor fra den anden Side: hvorvidt jeg overhovedet har Lov at holde hele denne Productivitet tilbage.

Jeg vilde i een Forstand helst være fri, jeg vilde helst være fri for at sætte det ind i Verden, ret som havde jeg intet Ansvar ved at lade være at sætte det ind.*

I NB10:69, der antagelig er fra begyndelsen af marts 1849, er SK igen inde på, at anden udgave af *Enten – Eller* ikke bør udkomme »uden noget Ledsagende«, og senere i samme optegnelse skriver han formentlig med særlig adresse til SD: »De øvrige Skrifter (Sygdommen til Døden; Kommer hid; Salig Den, som ikke forarges;) ere yderst værdifulde. Det er især i det ene af dem forundt mig at belyse Christend. efter en Maalestok,* som jeg selv aldrig havde turdet haabe, der er ligefrem opdaget afgjørende Kategorier. Altsaa det skal ud.«*

Den megen reflekteren frem og tilbage om udgivelsen piner SK, og henimod slutningen af maj skriver han: »Reflektere mere over og om Udgivelsen af de færdige Bøger tør jeg ikke, og kan jeg ikke forsvare« (NB11:105).^{*} Kort efter, i NB11:123 fra den 4. juni 1849, beslutter han sig så for at lade *SD* udkomme under pseudonym. Optegnelsen indledes med et af hans yndlingsbilleder:

Altsaa. Som den Flod Guadalquivir etsteds styrter sig under Jorden og saa atter kommer frem: saaledes maa jeg nu styrte mig i Pseudonymitet, men jeg har nu tillige forstaaet, hvor jeg vil komme frem igjen med Navn. Og væsentligen bliver der saa at gjøre Noget i Retning af Embedssøgen og saa Reisen.

1) De tre ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger blive anonyme; det var allerede Bestemmelse. 2) »Sygdommen til Døden« bliver pseudonym og forsaavidt at løbe igjennem, at mit Navn ikke staaer deri ell. Deslige. 3) De tre Skrifter: Kommer hid alle i; salig Den som ikke forarges; fra Høiheden vil han drage Alle til sig blive pseudonyme. Enten alle tre i eet Bind under fælleds Titel: Indøvelse i Christendom. Forsøg af -; ell. hver for sig. De blive at gjenemsee, at min Person ell. mit Navn ell. Deslige ikke er med, hvilket er Tilfældet i det tredie af dem. 4) Alt hvad der hedder: Synspunktet for min Forf-Virksomhed, en Note, tre Noter, den bevæbnede Neutralitet kan der ikke være Tanke om at udgive.

Denne Productivitet bliver rigtigt pseudonym. Den er nemlig det dialektisk Spændende og Strammende i Forhold til Læren om Synden og Forløsningen; og der begynder jeg saa selv med Navn i simpel opbyggelig Tale. Men Eet er det naar et saadant Dialektisk bliver pseudonym, et andet naar det bliver med mit Navn, i Charakter, som Finale for en heel Stræben.^{*}

SK fortsætter imidlertid optegnelsen med at bedyre, at det ingen hast har med udgivelsen:

Skulde det nemlig være i Charakter og som Finale maatte det skee saa snart som muligt, Noget der har piint mig frygteligt, og Noget som nu næsten faktisk er bleven en Umulighed; thi idag d. 4 Juni talte jeg med Reitzel, som sagde at han ikke turde tage noget Nyt paa Forlag. Overhovedet har det Msk plaget mig forskrækkeligt med sin Misere, som formdl. dog er Overdrivelse.^{*}

Problemerne med forlæggeren Reitzel i forbindelse med trykningen af *SD* fremgår også senere af nogle tilbageblikkende optegnelser (herom nedenfor).

Det kunne se ud, som om SK stadig har sine tvivl, hvad angår udgivelsesformen, når han i NB11:200 endnu en gang taler om »Fuldendelsens Skrifter« og overvejer et motto hertil.^{*} Hvorom alting er, oplyser han i NB11:203: »Sygdommen til Døden er nu afleveret til Bogtrykkeriet.«^{*} Denne optegnelse kan tidligst være fra den 29. juni, hvor trykmanuskriptet som tidligere nævnt blev registreret i Bianco Lunos *Erindringsbog for 1849*. I NB12:7 fra slutningen af juli skriver SK: »Sygdommen til Døden er nu trykket og pseudonymt, af Anti-Climacus.«^{*} Af NB12:27 fremgår det, at *SD* er udkommet, og at SK på den måde er fritaget for overvejelserne om at lade den indgå i et større samleværk. Optegnelsen lyder:

Nu er da »Sygdommen til Døden« udgaaet og pseudonymt. Forsaavidt er der da gjort en Ende paa den usalige Qval at gaae og forløfte mig paa den for store Opgave: at ville udgive det Hele paa een Gang, og det om Forfatterskabet med, og ligesom med et fortvivlet Skridt at lægge Lunten an til den bestaaende Christenhed.

Nu er det det mindre Vigtige, naar de andre 3 Bøger udkomme (og det om Forfatterskabet skal slet ikke udkomme) thi nu er der ikke Tale om eet eneste Støds Force.

Nu vil jeg hvile og forholde mig stillere.^{*}

NB12:27 er dermed skrevet, umiddelbart efter at *SD* udkom den 30. juli 1849. Typisk for SK udløser den sidste fase af tilblivelsen af et værk og især perioden umiddelbart efter udgivelsen et væld af overvejelser over dets karakter og forhold til den øvrige produktion.^{*} En række efterfølgende optegnelser kaster desuden lys over selve forløbet omkring trykningen af *SD*, som bl.a. involverer SKs forhold til sin tidligere forlovede, Regine Olsen. I NB12:28 og 29, der er skrevet enten på dagen for udgivelsen eller lige efter, nævner SK Regines far, etatsråd Terkild Olsens død, som fandt sted natten mellem den 25. og 26. juni. Det fremgår, at SK i sin tid allerede havde truffet aftale med bogtrykker Bianco Luno, da han hørte om etatsråd Olsens død, men at han undlod at standse trykningen af bogen for ikke at svække indtrykket af sin »Handlen i Bogtrykkeriet« (NB12:28).^{*} Endvidere nævner SK »al det Vrøvl i Bogtrykkeriet i de Dage« (NB12:29).^{*} Dette sammenfald af begivenheder vender SK tilbage til adskillige steder, således i NB12:143, som antyder, at 'vrøvlet' handler om, at forlagsboghandler C.A. Reitzel, angiveligt pga. »Angest og Betænkeligheder«, har villet udskyde udgivelsen af *SD* til »en beleiligere Aarstid.«^{*} Det er imidlertid ikke helt til at gennemskue, præcis af hvilken art SKs problemer med Reitzel har været.^{*}

I NB14:12 fra nov. 1849 giver han en dramatisk genfortælling af forløbet:

Saa besluttede jeg endeligen, at lægge den hele Productivitet hen - at søge Embede; og saa naar det var gjort, da lidt efter lidt at udgive det Færdige i smaa Portioner.

Jeg gik saa til Madvig og Mynster traf Ingen af dem; og da jeg var blevet paa anden Maade berørt af stærke Indtryk i modsat Retning, saa ansaae jeg det for et Vink af Styrelsen, at jeg var ifærd med at

gribe fejl, at jeg just skulle vove Alt. Nu kom Reactionen. Jeg skrev da til Bogtrykkeriet og bestilte Sættere og at »der skulde sættes Fart i«. Jeg modtager Beskeed fra Bogtrykkeriet, at Alt var færdigt, og om de maatte faae Manuscript. Just som det var skeet, faaer jeg at vide, at Etatsraad Olsen var død. Det gjorde et stærkt Indtryk paa mig; var det blevet mig bekjendt, før jeg skrev til Bogtrykkeriet, havde det givet Anledning til Udsættelse. Men nu, efter saa tidt at have været paa Nippet, frygtelig overanstrengt som jeg var, frygtede jeg, at det vilde blive min Lammelse, hvis jeg nu, efterat have gjort Skridtet, gik tilbage.

Jeg var meget anstrengt, og sov lidt uroligt, og der faldt mig besynderligt nok et Ord paa, som vilde jeg selv styrte mig i Undergang.*

Om Morgenen tog jeg Sagen igjen frem. Handles maatte der, saaledes forstod jeg det. Da besluttede jeg, ganske at henstille Sagen til Gud: at sende det første Manuscript (Sygdommen til Døden) i Bogtrykkeriet, uden at sige det Mindste om, hvorvidt der skulde trykkes mere. Jeg vilde nu lade Virkeligheden prøve mig; det var muligt, at det Hele kunde blive trykt, og det var muligt, at der kunde svinges af.

Da blev det mig klart, under Spændingen, at det skulde være pseudonymt, hvad jeg tidligt havde forstaaet, men udsat at realisere, fordi det kunde gjøres hvert Øieblik.

Midt under Sætningen blev der Vrøvl med Reitzel, hvorover jeg blev yderst utaalmodig. Endnu engang vaagnede den Tanke hos mig, at tage hele Manuscriptet tilbage, at henlægge det, og vente endnu engang, om jeg ikke skulde lade Alt trykke paa een Gang, og uden Pseudonymitet, thi endnu var Pseudonymiteten ikke sat, da Titelblad ikke var trykt, hvilket der var oprindeligen givet Ordre til, at det, mod min Sædvane, skulde trykkes sidst. Jeg gik til Bogtrykkeriet. Det var for sildigt. Det meste var allerede saa godt som udsat.

Saa blev Pseudonymen sat paa. Saaledes maa man hjælpes og hjælpe sig, hvor det er saa vanskeligt at handle.*

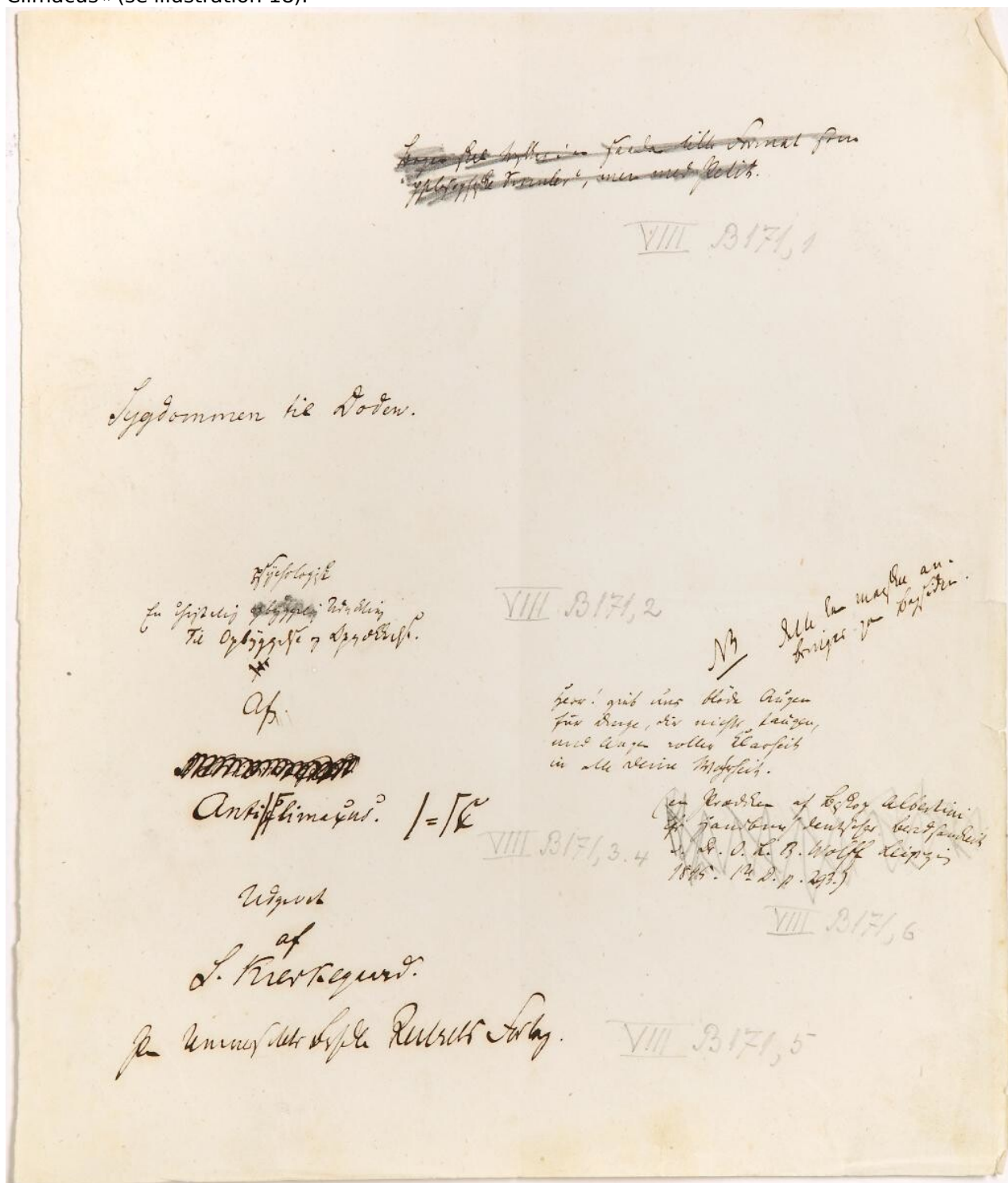
Sammenfattende kan det siges, at det egentlige arbejde med *SD* i alt væsentligt er foregået i et ganske kort tidsrum på et par måneder, fra feb./marts til medio maj 1848. Første omtale af *SD* er som del af et værk, hvis anden del skal hedde »Helbredelsen i Grunden«, men som oprindeligt også omfattede »Tanker som saare bagfra - til Opbyggelse«, der senere indgik som tredje afdeling af *Christelige Taler*. Omtrent samtidig med at SK gør status over arbejdet med *SD*, midt i maj måned, finder han på pseudonymen Anti-Climacus, der dog endnu ikke kædes sammen med en konkret udgivelse. I begyndelsen af august omtaler SK nogle færdiggjorte manuskripter, som ud over *SD* inkluderer *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* og de to første dele af det, der senere bliver til *Indøvelse i Christendom*. Imidlertid er det først i slutningen af november, at han udkaster en ny udgivelsesplan, nu med titlen *Fuldendelsens* [evt. *Fuldbringelsens*] *samtlig Værker* og omfattende *SD*, de tre afdelinger af *Indøvelse i Christendom* samt *Den bevæbnede Neutralitet*.

Herefter præges SKs journaler - især fra jan. 1849 og frem - af lange overvejelser over det betimelige i at udgive 'fuldendelsens værker', der skal opfattes som et »Forsøg til Christendommens Indførelse i Christenheden« (NB9:56). Navnlig kredser SK om myndighedsproblematikken, idet han frygter at blive taget for en apostel i stedet for et geni, men også et mere privat behov for at hvile ud ved at opgive forfattervirksomheden spiller ind, herunder mulighederne af at rejse udenlands og af at søge embede som præst. Dertil kommer bekymringen ved at lade anden udgave af *Enten - Eller* udgive uden nogen redegørelse for den særlige religiøse udvikling, han i mellemtiden er undergået. Først i løbet af feb. 1849 begynder forsigtigheden at vige til fordel for en bekymring om, hvorvidt det i virkeligheden ikke er mere forkert *ikke* at udgive skrifter, der ifølge ham selv belyser kristendommen efter en hidtil uset målestok. Som tilfældet før har været, bliver løsningen at udgive under pseudonym (Anti-Climacus), en beslutning, der dog først træffes i begyndelsen af juni og endegyldigt ligger fast under sætningen af bogen. I slutningen af juni har SK sendt *SD* til trykning og dermed befriet sig for overvejelserne om at udgive den som del af et større værk. Omstændighederne omkring selve trykningen af bogen er sidenhen af SK selv udlagt som dramatiske: aftalen med trykkeriet var klar, da SK fik meddelelse om Terkild Olsens død, en begivenhed, der rystede SK, men ikke fik ham til at omstøde beslutningen for at »gøre et Skridt i Retning af hende«;* desuden var han raget uklar med forlægger Reitzel, der angiveligt havde betænkeligheder ved at udgive skrifter af SK på dette tidspunkt. Besværet med Reitzel fik tilsyneladende SK til helt ind i trykkefasen at overveje at udgive *SD* i eget navn og sammen med skrifterne, der senere blev til *Indøvelse i Christendom*.

Manuskriptmaterialet

I SKs tilbageblik på forløbet i bogtrykkeriet i NB14:12 skriver han, at han mod sin sædvane havde givet trykkeriet besked på at trykke titelbladet til sidst. At pseudonymiteten er en sen tilkomst, bekræftes af

renskriften (ms. 2.1), hvor SK på titelbladet har streget »S. Kierkegaard« ud og erstattet det med »Anti-Climacus« (se illustration 18).

18. Renskrift af titelbladet til SD (ms. 2.1)

På samme titelblad har han bl.a. også henvist bogens motto til bagsiden af titelbladet og overstreget en oprindelig sætteranvisning, der angiver, at »Bogen skal trykkes i en saadan lille Format som / 'philosophiske Smuler', men med Petit.« Desuden fremgår det af SKs rettelser af undertitlen både her og i kladden (ms. 1.1, bl. [1r]), at skriftets genre har været angivet som »En christelig opbyggelig Udvikling« i stedet for det endelige »En christelig psykologisk Udvikling«. I samme undertitel ser man af det slettede »i Talers Form« reminiscenserne af SKs tidligere overvejelser om at lade skriftet disponere retorisk.

Manuskriptmaterialet til SD i øvrigt er især præget af et stort antal tilskrivninger – navnlig i kladdematerialet (se som eksempel illustration 17) – enten i form af margentilføjelser til teksten eller i form af indviste løse lapper med tilføjelser og viderebearbejdning af teksten (mss. 1.1.11.1.3, 1.4.1-1.4.3 og 1.5.1). Endvidere er der eksempler på SKs praksis med i marginen at markere bestemte tekstafsnit af kladden og henvise dem til andre steder i manuskriptet, fx ved at ændre et tekststykkets status fra hovedtekst til fodnote. Desuden findes tilfælde af hans gængse fremgangsmåde med at henlægge kasseret renskrift og derefter benytte den som forlæg for en ny renskrift (mss. 1.7.1-1.7.2).*

I det følgende skal omtales dele af materialet, som SK ikke indoptog i den endelige version af SD.

I kladden, ms. 1.1, bl. [2r], har SK efter forordet udkastet en »Bøn«, men forsynet den med bemærkningen »Bruges maaskee ikke«. Bønnen kom da heller ikke til at indgå i SD, men findes afskrevet, måske i en renskrift, på et løst blad, som SK har indklæbet i journalen NB4.* SK har øverst på bladet skrevet: »Af 'Sygdommen til Døden'.« og i marginen ud for overskriften »Bøn« nærmere angivet grunden til at udelade bønnen: »NB. Bruges maaskee ikke; da en Bøn her næsten ligger [sic] det for opbyggeligt an.« Her ser man igen en refleks af SKs dilemma med genrebestemmelserne 'opbyggeligt/psykologisk' og den retoriske kontra den systematiske strukturering af stoffet.

SK skriver i begyndelsen af afsnit C.B.b i første afsnit af SD:

Hvorvidt fuldkommen Klarhed over sig selv om, at man er fortvivlet, lader sig forene med at være fortvivlet, det er, om denne Erkjendelsens og Selverkjendelsens Klarhed ikke just maatte rive et Menneske ud af Fortvivlelsen, gjøre ham saa forfærdet for sig selv, at han ophørte at være fortvivlet: ville vi her ikke afgjøre, vi ville end ikke forsøge derpaa, da vi i det Senere ville finde en Plads for hele denne Undersøgelse.*

Denne redegørelse for forholdet mellem fortvivlelse og selverkendelse strejfes igen i en fodnote (SKS 11, 175,19-33), men bliver ellers ikke udfoldet »i det Senere« som lovet. I kladden (ms. 1.2, bl. [21r]) og renskriften (ms. 2.5, s. [72]) til stedet har der efter hhv. ordene »Undersøgelse« og »i det Senere« været en henvisning til et planlagt afsnit D, men SK har på et tidspunkt slettet henvisningen med blyant og må altså have opgivet tanken om at føje endnu en hovedafdeling til første afsnit.

I journaloptegnelsen NB11:217 omtaler SK nogle udkast til en planlagt efterskrift til SD. Optegnelsen, der er skrevet, kort efter at SD blev indleveret til trykkeriet, lyder:

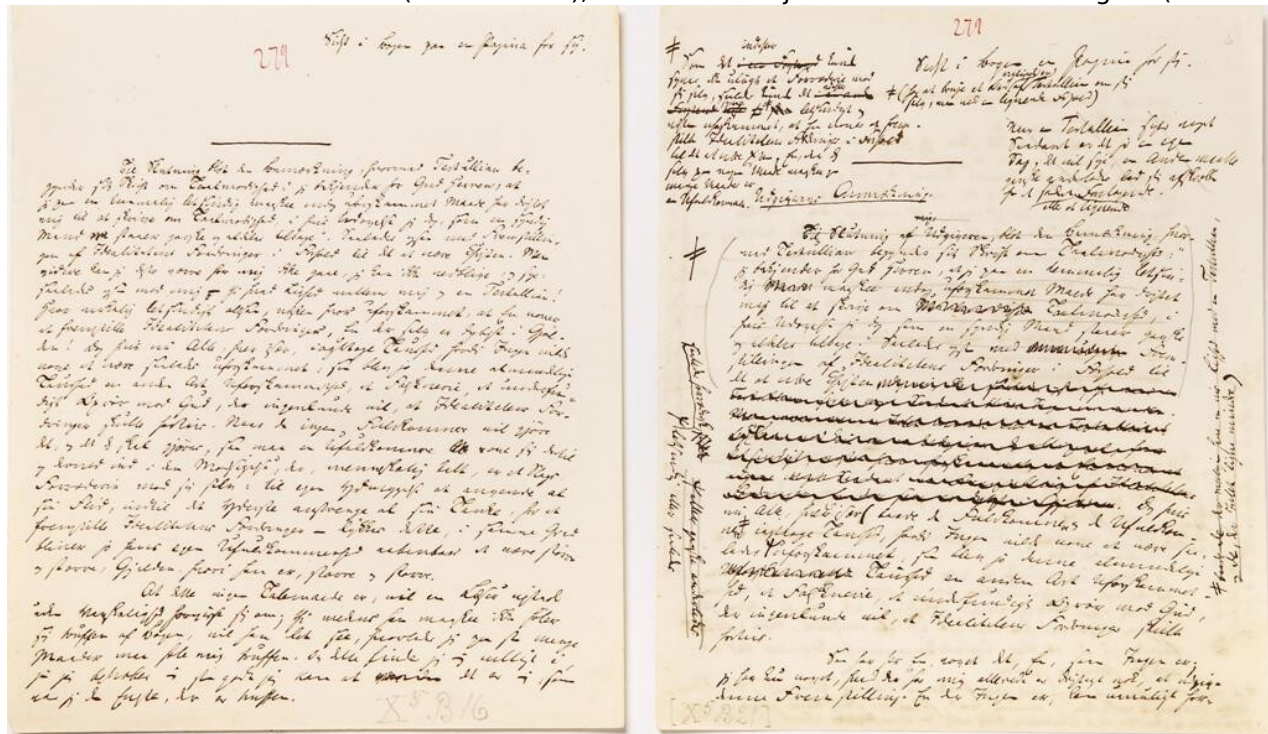
Først havde jeg tænkt mig en Efterskrift af Udgiveren. Men dels er jeg jo selv taget saaledes med i Bogen, at det er til at see fE det om den religieuse Digter; dels frygter jeg derved at komme i Modsigelse med hvad der polemiseres mod i et andet Skrift (i eet af dem, der danne »Indøvelse i Christendom«) om det at anstille Betragtninger istedetfor at prædike. Forresten findes Udkastene til denne Efterskrift i min Pult.

[I marginen:]

Om en Efterskrift til Sygdommen til Døden.

Ganske passer en saadan Efterskrift heller ikke til Tonearten i Bogen, og am Ende vilde vel en saadan Ydmyghed næsten forbitte mere.*

Det drejer sig her om en »Udgiverens Anmærkning«, der aldrig blev benyttet, men til hvilken der findes hele otte overleverede udkast (mss. 3.2-3.9), som er bearbejdet i stærkt varierende grad (se illustration 19).

19. To af udkastene til »Udgiverens Anmærkning«, mss. 3.2 og 3.7 Den »Ydmyghed«, efterskriften angiveligt skulle være udtryk for, angår bl.a. SKs (dvs. udgiverens) afvisning af at blive identificeret med Anti-Climacus og de ideale fordringer indeholdt i SD. Som eksempel kan fremdrages ms. 3.2:

Sidst i Bogen paa en Pagina for sig.

Til Slutning blot den Bemærkning, hvormed Tertullian begynder sit Skrift om Taalmodighed: »jeg bekjender for Gud Herren, at jeg paa en temmelig letsindig maaskee endog uforskammet Maade har dristet mig til at skrive om Taalmodighed, i hvis Udøvelse jeg dog, som en syndig Mand staaer ganske og aldeles tilbage«. Saaledes ogsaa med Fremstillingen af Idealitetens Fordringer i Forhold til det at være Christen. Men videre kan jeg desto værre for mig ikke gaae, jeg kan ikke vedblive, og sige: saaledes ogsaa med mig – thi hvad Lighed mellem mig og en Tertullian! Hvor virkelig letsindigt altsaa, næsten hvor uforskammet, at En vover at fremstille Idealitetens Fordringer, En der selv er dybest i Gjelden! Dog hvis nu Alle, hver især, iagttoge Taushed, fordi Ingen vilde vove at være saaledes uforskammet, saa blev jo denne almindelige Taushed en anden Art Uforskammethed, et Falsknerie, et underfundigt Oprør mod Gud, der ingenlunde vil, at Idealitetens Fordringer skulle forties. Naar da ingen Fuldkomnere vil gjøre det, og det dog skal gøres, saa maa en Ufuldkomnere vove sig dertil og derved ind i den Modsigelse, der, menneskelig talt, er et Slags Forræderie mod sig selv: til egen Ydmygelse at anvende al sin Flid, indtil det Yderste anstrenge al sin Tanke, for at fremstille Idealitetens Fordringer – lykkes dette, i samme Grad bliver jo hans egen Ufuldkommenhed aabenbar at være større og større, Gjelden, hvori han er, større og større. At dette ingen Talemaade er, vil en Læser vistnok uden Vanskelighed forvise sig om; thi medens han maaskee ikke føler sig truffen af Bogen, vil han let see, hvorledes jeg paa saa mange Maader maa føle mig truffen. Og dette finder jeg mig villigt i, ja jeg bestræber mig saa godt jeg kan at det er mig, som var jeg den Eneste, der er truffen.

Problemet tages op igen i NB14:38 fra nov. 1849, hvor SK genovervejer, om efterskriften alligevel havde været på sin plads, da den påpeger, at: »Denne Bog er som af en Læge; jeg, Udgiveren, er ikke Lægen, jeg er en af de Syge« (formuleringen indleder også mss. 3.8 og 3.9). SK skriver videre, at frygten for med efterskriften at blive misforstået i retning af at distancere sig fra *SD* nu er afløst af en meget klarere forståelse af pseudonymen Anti-Climacus: »Nu forstaaer jeg det ganske, at der i Forholdet til den nye Pseudonym Anti-Cl. stadigt skal et saadant Udgiver-Forord, hvor jeg siger: jeg er en stræbende.«*

Førstekorrekturen

Trykmanuskriptet blev som nævnt afleveret hos Bianco Luno den 29. juni 1849, og i juli måned læstes der korrektur af både Israel Levin og SK. Den bevarede del af førstekorrekturen viser, at dette foregik med den vanlige arbejdsfordeling: Levin tog sig først af interpunktion, ortografi, typografiske anvisninger og udbedring af de mere indlysende sætter- og trykfejl, hvorimod SK selv i højere grad havde opmærksomheden henvendt på indholdet.–

Korrekturen af bogens præliminærblade (titelblad, forord, indholdsfortegnelse, smudstitel) er ikke bevaret, så vi kan ikke vide, hvad sætter har fået anvist her, ud over hvad der fremgår af trykmanuskriptet. I førstekorrekturen til resten af bogen findes kun få egentlige typografiske anvisninger til sætter; det gælder fx angivelse af spatieringer eller brug af antikva (fx SKS 11, 161,34, hvor SK ud for »en qualitativ« noterer: »ikke med Latin«). Sætter har på bogens første fem ark til venstre for primasignaturen glemt titlen »Sygdommen til Døden«, som SK har tilføjet.

Både Levin og SK har i mange tilfælde udbedret sætters fejllæsninger af trykmanuskriptet. Det gælder eksempelvis følgende tilfælde, som er fanget af SK selv: »med mindre« for »end mindre« (SKS 11, 124,11), den hyppige fejl »hos« i stedet for »for« eller omvendt (fx 124,26), »fornegte« for »fornagle« (136,35), »første« for »høieste« (150,27 og 28), »Tarvelige« for »Timelige« (175,5), »mærkeligt« for »virkeligt« (178,13), »Indesluttelsen« for »Indesluttethed« (186,16), »kunde« for »troende« (192,5), »raaber« for »maler« (192,36), »nyttigste« for »vigtigste« (195,17), »lovligste« for »lønlige« (195,31), »hans« for »hver« (201,11), »ved« for »mod« (209,15), »patriserede« for »potentserede« (227,18), »derved« for »derimod« (227,31), »givet« for »gaaet« (230,6) og »Aarsagen« for »Omsorgen« (238,12). Med latinen går det galt: sætter har »opposite justa se posta magio illucescunt«, hvilket udbedres til »opposita justa se posita magis illucescunt«, hvor SK dog glemmer at rette »justa« til »juxta« (233,13-14).

I enkelte tilfælde har SK foretaget indholdsmæssige og stilistiske ændringer. Som eksempler kan anføres følgende: Hvor det hedder om råd- og domhuset, at »Mennesket har Ret, det ligger der – naar han vender sig om« (167,19-20), har SK i førstekorrekturen slettet de linjer, som følger efter: »Det er som hvis En pegede

lige ud for sig og sagde: see, ham der, han staaer og gjør Nar af mig – og der var Ingen at see; men bagved ham stod der ganske rigtig En og gjorde Nar af ham.« I to tilfælde er udsagn af en særlig type blevet modificeret: »Barnet (...) lader Alt gaee i Buxerne« er ændret til »lader Alt gaee fra sig« (178,4), og umiddelbart efter, hvor det hedder, »at det er Usandhed, naar en Ældre, ikke strax han føler Trangen, gjør i Buxerne«, hvilket er mildnet til »ikke strax han føler en legemlig Trang, giver efter« (178,8-9). Øverst på s. 67 i korrektoren (182,21) er efter »Og for nærmere at belyse denne Art Fortvivlelse« slettet de følgende linjer med ordene »viser man bedst, hvorledes Selvet forholder sig til sig ['til sig' tilføjet i korrektoren] selv handlende, og hvorledes det i at lide forholder sig til sig selv, at Formelen bestandigt er: fortvivlet at ville være sig selv;«. I samme afsnit (efter fortsættelsen »gjør man bedst Forskjel mellem et handlende Selv og et lidende Selv, og viser, hvorledes Selvet, naar det er handlende, forholder sig til sig selv, og hvorledes Selvet, naar det er Lidende, i at lide forholder sig til sig selv«) har SK fra bunden af siden indvist tilføjelsen: »at Formelen bestandigt er: fortvivlet at ville være sig selv.« (182,24-25). Denne nye version står imidlertid allerede i trykmanuskriptet s. 101, men sætters misforståelse skyldes, at den nye version findes i marginen uden sletning af den gamle i hovedspalten. SK forskønner et sted en formulering ved sletning af det første 'til': »dog blot komme til som til Grændsen« (202,20), og 232,5 modificeres udtrykket »og alt det andet Krammerie« til »o: s: v o: s: v:«. Flere steder ændres »usselt« til »aandløst« (to forekomster 213,23 og en forekomst 216,10, et sted slettes ordet »Usselhed« (før »Trivialitet«, 213,28), og senere på samme side ændres »jammerligt« til »aandløst« (213,30), ligesom i formuleringen »at et Menneskes Liv bliver saa usselt, bliver saa aandløst« ordene »saa usselt, bliver« udgår (213,34). Det afsluttende spørgsmål i tillægget til afsnit A i »Andet Afsnit« slettes: »Er dette ikke Sygdommen til Døden?« (efter »Synd.«, 216,11). Ligeledes slettes parentesens »(hvad dog vist Enhver, der kjender noget til Hedenskabet, vil indrømme)« (efter »epigramatisk nok«, 227,19); umiddelbart herefter ændres »at det at bande ikke var Skik i Hedenskabet, og ret egentligen har hjemme i Christenheden« til »at det at bande dog nok ikke var Skik i Hedenskabet, men derimod egentligen« osv. (227,19-21).

Et særligt indgreb fra SKs side er sletningen af en hel fodnote om Shakespeare, der lød således: »Den Kunst, saaledes correct at skrive Replik, Replikker, der fuldtonigt og med al Phantasie-Inderlighed lyde ud af een Lidenskab, og i hvilke der dog er det Modsattes Resonants – den Kunst har ingen Digter øvet uden den Eneste: *Shakspeare*.« Noten var indvist på 223,12 efter ordet »sige«. Et andet sted planlagde SK at indsætte en ny anmærkning. I korrektoren på s. 88, efter ordene »Derfor er det vist og sandt, at den, der først opfandt, i Christenheden ['i Christenheden' tilføjet af Levin] at forsvare Christendommen, de facto ['de facto' tilføjet af SK] er en Judas No. 2, ogsaa han forraader med et Kys« (200,19-21), har Levin gjort en bemærkning i marginen: »(NB. hertil en Anmkn. paa vedliggende Blad)«. Denne bemærkning har formodentlig sætteren slettet med rødkridt, da han er blevet instrueret om, at tilføjelsen ikke skulle bringes. Det »vedliggende Blad« er gået tabt, men i journalen NB11 har SK afskrevet anmærkningen i optegnelsen NB11:220, og i marginen herudfor læser man: »En Anmærkning til et Sted i Skriftet 'Sygdommen til Døden,' hvilken ikke blev trykt.«*

Et mindre antal steder i korrektoren består de indholdsmæssige ændringer i SKs tilføjelser til teksten. Som oftest er de af begrænset omfang, fx tilføjelsen af »sandt« 169,11 og 171,29. Undertiden gælder det lidt flere ord, fx den efterhængte forklaring: »det er, existentielt stræbe at være det« (191,19-20), i tilknytning til det ovennævnte sted om »Judas No. 2«: »kun at hans Forræderie er Dumhedens« (200,21), eller en udvidelse af parentesens »(i hvilken saadan Alle millionviis ere saadan uden videre Christne)« med »saa der er lige saa mange, netop lige saa mange Christne som der er Mennesker« (214,8-9). Et sted indføres »som Skriften siger« (213,30). Den største tilføjelse i korrektoren er henimod slutningen af tillægget til afsnit A i »Andet Afsnit«: »enten 'forsvarer' man Christendommen, eller man sætter den over i 'Grundene', forsaavidt man da ikke tillige fusker i speculativt at 'begribe' den;« (216,4-11).

Kun ganske få steder i førstekorrektoren skyldes en indholdsmæssig ændring eller tilføjelse i forhold til trykmanuskriptet Israel Levin; imidlertid må han formodes at have konfereret med SK om disse indgreb, førend han anviste dem i korrektoren. Det drejer sig eksempelvis om korrektoren s. 36,20-24, hvor der står: »At bede er ogsaa at aande, og Muligheden er for Selvet . . . Men saa lidet som et Menneske kan aande blot . . . eller blot Qvælstof, saa lidet kan Mulighed alene eller Nødvendighed alene betinge Bønnens Aandedrag.« (155,34-156,2). Også i trykmanuskriptet s. 59 er der på de to angivne steder spatium, og Levin har i korrektoren s. 88 indført henholdsvis »hvad Suurstoffet er for Aandedrættet« og »Suurstof«. På samme side læser man: »Troer han, saa er Troens Begeistring – ikke et Forsvar, nei Seiren«, hvor Levin foran »Seiren« har indvist tilføjelsen »den er Angrebet, og« (200,29). I passagen »Og Den, som gjør det, han er ikke forelsket; han udgiver sig blot for at være det, og uheldigviis – eller heldigviis – saa dumt, at han blot angiver sig selv, ikke at være det« er indskudet »– eller heldigviis –« indført med Levins hånd (216,2). Endelig skal anføres et tekststed fra en af bogens sidste sider: »Men Den, der har hørt det, naar han saa siger: jeg vil ingen Mening have derom, saa er han forarget.« (241,2-4). Efter kolonet står der i korrektoren s. 134,15 blot: »ham [sic] derom, saa er han forarget«, hvilket Levin har udbedret til førstetrykkets form. Han må her formodes at have spurgt SK til råds om, hvad der skulle gøres, og SK har da husket formuleringen eller konsulteret kladden. Udfaldet af tekst optræder i forbindelse med sideskiftet [182]-183 i trykmanuskriptet, hvor s. [182] ender med »saa siger:«, og s. 183 begynder med »have derom«. I kladden på det tilsvarende sted i hæfte 5, bl. [24r], falder ordene således: »jeg vil ingen Mening have om den Sag«.

4. Udgivelsesmåde

SD udkom hos forlagsboghandler C.A. Reitzel. Bogen optræder ikke i Reitzels protokol over *Forhandlinger med Forfattere, Redacteurs &c: 1835-[1858]*,* men ifølge Frithiof Brandt og Else Thorkelin, der henholder sig til den nu tabte *Regnskabsprotokol for 1849-59*, udgjorde SKs honorar 85 rd.* Trykkeomkostningerne hos Bianco Luno androg 74 rd. 3 mk.*

Oplaget, hvis størrelse ikke kendes, har antagelig været på 525 eksemplarer, som var sædvanlig praksis. Hertil kom 20 eksemplarer på velin til gavebrug.*

Bogens oplag på de formodede 525 eksemplarer har med en stykpris på 1 rd. udgjort en salgsværdi af 525 rd. Af dette beløb måtte Reitzel udrede forfatterhonoraret og trykkeomkostningerne. Restbeløbet 365 rd. 3 mk. var forlagets fortjeneste på bogen.

SD blev ikke genudgivet eller oversat til andre sprog i SKs levetid. Det oplyses i 1857 i *Bl.art.*, s. 285, at bogen er udsolgt, og s. 296 anføres det, at Reitzel har planlagt en 2. udgave, men denne udkom dog først i 1865 ved P.C. Kierkegaard.